

Szabó László

„AZ OSZÉT ASZTAL FELÉR EGY AKADÉMIÁVAL”

Étkezés – lakoma

1984-ben alkalmunk volt barátaink meghívására Oszétiába ellátogatni. Moszkvában Borisz Kalojev akadémiai kutató, a néprajz professzora, Ordzsonikidzében (ma Vlagyikavkáz) pedig testvére, Hariton Kalojev agrárközgazdász vendégszerető otthonában laktunk családi körben. Mindketten gondoskodtak arról, hogy az akkori lehetőségekhez képest minél több közvetlen tapasztalatot szerezhessünk az oszét földről, kultúráról. Moszkvában könyvtárakban, múzeumokban, Oszétiában pedig kis falvakban fordultunk meg mind a síksági, mind a magas hegyvidéki részeken. Különböző társaságokban, más-más céllal, köz- és ünnepnapokon, alkalmilag vagy a találkozást előre megszervezve találkozhattunk emberekkel, készíthettünk fényképeket, magnetofon felvételeket, jegyezhattuk fel tapasztalatainkat.

Mind a városokban, mind a falvakban számukra egyik központi kérdés az étkezés megfelelő időben való megszervezése volt. Bizonyára közrejátszott az is, hogy vendégek voltunk, de mint kiderült nem csupán emiatt, még a legkisebb alkalmi étkezés is mindig pontos és azonos elvű rend szerint folyt le. Tapasztalhattuk, hogy az oszéteknél, s leírásokból tudjuk, hogy más kaukázusi népeknél is az étkezés nem csupán a létfenntartást és a test építését szolgáló aktus, hanem az intellektust, a szellemet, és kétségtelenül meglévő szakrális vonásai miatt lelket is építő közösségi aktus. Ennek maguk is tudatában vannak, s büszkéek rá. A címül választott mondást sokszor hallhattuk. A mindig hosszan elhúzódó étkezéseken a szigorúan betartott – számukra nyilvánvalóan természetes és fel sem tűnő – szabályok miatt kívülállóként úgy éreztük magunkat, mintha állandóan lakodalomban, esküvői ebéden, karácsonyesti vacsorán vagy fogadáson vennénk részt, ahol úgymond „viselkedni kell”. Úgy is kifejezhetném ezt a sajátosságot, ahogyan sokan – bár igaztalanul – a francia és a magyar asztal sajátosságait szokták megjelölni: „A franciák étkeznek, a magyarok esznek.” Értvén ezen nemcsak a terítéket, az evés módját, eleganciáját, hanem az ételek könnyű vagy nehéz voltát is, elfogyasztott mennyiségét is.

Az oszétek, mivel valamennyi társadalmi rétegnél hasonló az étkezés rendje, azzal is tisztában vannak, hogy az általuk oszétnek vagy kaukázusi sajátosságnak tartott étkezés rendkívül nagy múltra tekint vissza: úgyszólván időtlennek és egyúttal változatlanoknak tekintik. A köztudatban elevenen él, hogy a társas étkezések, lakomák ilyen formája már az ókorban ismeretes volt, s a szkíták, görögök, majd a rómaiak

kultúráját is jellemezte. Ezt a felfogást nemcsak a tudomány, a tudományos kutatás derítette fel és vitte át a köztudatba, hanem maga az élő gyakorlat őrizte meg. Ez a lakomák egyik visszatérő beszédtemája is. A lakomát megőrzött ősi szokásaik egyik legjellemzőbb terrénumának, kaukázusi voltak igazolásának tekintik. Olyan társadalmi közegben, ahol a kultúra közvetítésében a szájhagyománynak a legutóbbi időkig meghatározó szerepe volt, a lakoma a kultúra továbbélésének legszervezettebb társadalmi intézményévé vált. A lakomán felvetett kérdések és az azokra adott válaszok pontos, érett gondolkodást, szabatos megfogalmazást, előadásmódot, tökéletes beszédtechnikát kívánnak meg. A lakoma ilyen értelmezésben valóban akadémianak tekinthető. Érdemes szembesítenünk egymással azt, hogy mit jelent az oszétéknél és mit nálunk magyaroknál az étkezés (evés), illetve a lakoma.

Az oszétéknél az étkezést és a lakomát ma is egyazon belső rend és szemléiség szervezi és tartja fenn, így sokszor alig különböztethetők meg egymástól. A magyaroknál ezzel szemben a kettő mára eléggé élesen elválik egymástól. Az előbbi lényege talán pontosabban fejezhető ki táplálkozás szavunkkal, hiszen benne jobbra az étkezés életteni oldala kerül előtérbe, sőt túlsúlyba. Ugyanakkor a lakomát nálunk is a több funkció és a szertartásos rend jellemzi, még akkor is, ha napjainkban már sok tekintetben ezek is megkoptak vagy szertartásos jellegük átalakult, megőrzött formája kiürült (pl. sokszor a humor, a játék irányába tolódott el).

Másik lényeges különbség a kettő arányában és gyakoriságában van. Természetesen mindkét kultúrában az étkezés van számszerűen túlsúlyban. Az oszétéknél azonban a kettő közötti lényegi azonosság vagy közelség miatt a lakomának minősíthető esemény sokkal gyakoribb és nagyobb számú, sűrűbben ismétlődik, hiszen az étkezés minduntalan átsaphat lakomába, felöltheti a lakoma formai jegyeit. A magyaroknál a lakoma ritka és kivételes alkalom, ami ha létrejön meglehetősen költséges, drága és nagyszabású. Nem véletlen, hogy a néprajzi szakirodalom lakomának csak néhány egyházi, ritkábban világi ünnepet és az élet kiemelkedő eseményeit tekinti.¹ Másfelől, mert sokszor eszmeileg lényeges funkciók már hiányoznak belőle (pl. szakralitás, hagyomány átadás), az ünnepi lakoma is csak gazdag asztalú táplálkozási eseménnyé és ivászattá válik.

Nem véletlen tehát az a helyszínen tett megfigyelésünk, az események során átélt, élménnyé vált érzésünk, hogy az oszét köznapi étkezés is hordoz valamit a lakoma ünnepélyességéből, rendjéből, s a lakoma pedig időben is igen mélyen gyökerező, századokkal vagy évezredekkel mérhető, kikristályosodott formájú és összetett funkciójú társadalmi intézmény. Feltűnik ez minden arra járó, a kultúra jelenségeire figyelő embernek. Ezek utóbb nem is mulasztják el jellemző kaukázusi kulturális jellegzetességeként megemlíteni. Aki pedig az ókori világ kultúráját valamennyire is ismeri, rögtön tud párhuzamokat citálni a biblia, a görög és római kultúra világából.

¹ Lásd: MNL szakralis étkezés, szakralis ivás címszavait.

Ennek alátámasztásául Illyés Gyula naplójegyzeteiből idézek néhány sort, melyeket 1966-ban egy kulturális küldöttséggel Grúziában járva jegyeztetett fel:²

„Legemlegettebb népszokásuk a tamada-választás. Megemlegeti, akit belevontak. Társas étkezéseiket, ha csak tehetik, lakomává alakítják át; ahogy már mind a kaukázusi népek.

Ahogy a rómaiak, a görögök s mind az ókori népek errefelé.

Az órákig elnyúló eszem-izsom másutt is dívik. Tort ülni, dáridót csapni mi is tudunk. Dözsölni és tivornyázni is. Lehet részünk dínomdánomban, boros mulatozásban, nagy zabában, díszebédben, közvacsorában, sőt – hogy az ifjúság is szót kapjon – buliban. Ennek mindnek nincs köze a tamadá-hoz.

Ez a szervezett lakoma. Az a fajtaünnepi evés-ivás, amelynek szavául őseink tán azt a bizonyos magnum alдумás-t hagyták ránk csupán.

Szertartása a mi hajdani lakodalmainkét idézi: Ennek is volt főnöke: a násznagy. A tamada – miután az egybegyűltek megválasztották – afféle vigasságfőnök; koccintásvezér; mulatságmester; a násznagy és hadnagy mintájára: a vigadozók nagyja. Tiszte, hogy a derű ne a tobzódás, a duhajkodás felé fokozódjék, hanem az ötletesség, a móka, az enyelgés területén maradjon. Ez itt nem könnyű. Mert közben vitéznek is kell lenni, bírni kell, győzni, sőt legyőzni a bort.

A bökkenő, hogy a tamada váratlanul is intézkedhet.

Kahétiában, a Kaukázusnak egyik legmagasabb olyan vendéglátójában, ahová még autóbusz is följut a szűk szerpentineken, a mi tamadánk az ebéd végén, tehát az étkezés palackjainak kiürülése után, rendelte el a hagyományos körfelköszöntőt. Ennek könnyen megjegyezhető, de végrehajtani már nem olyan könnyű rítusa az, hogy fölállván egy kis tálcán három poharat szemünk előtt teletöltött, azokat egyenként szellemes tószat után valami eszme vagy személy éltetésére kiürítette, majd ismét teletöltötte, s a tálcát a társaság valamely tagjának nyújtotta: csináld ugyanezt, s add szintén tovább.

Semmi kétség, a tamada a római poharazó magiszter egyenes utóda. Nem sértek tán érzékenységet, ha kimondom rásejtésemet: az ókori – az őskori – lakomák rítusa folytatódott tán még az úrvacsorában, az utolsó vacsorában is, már megszentelt jelentéssel.”

² Illyés Gy., Naplójegyzetek. I. 1963-1972. Budapest, 1986. 1966. szeptember 23. – október 5. bejegyzés.– A kötetből szó szerint idézek, de az ott alkalmazott kiemeléseket és hangsúlyozott sorokat az áttekinthetőség kedvéért elhagytam. Ez mondanánk szempontjából ugyanis lényegtelen. Megjegyezzük azt is (későbbi közlésünkben majd világosan kiténik) a tamada-választás önálló népszokásként való említése félreértés. Illyés Gyulának fentebbi leírására a későbbiekben még többször utalni fogunk. – Illyés észrevételeit tovább gondolva erről később Móser Zoltán Kortárs-beli cikkében (A hagyomány szövedéke, ha fölfeslik valahol) hasonló szellemben nyilatkozik, és főként Bálint Sándor alapján magyar párhuzamokat is idéz.

Ha kis félreértéssel is, de a leírás meglehetősen pontos és életszerű. A régi magyar lakomára és a lakodalomra, mint szertartásos evésre való utalás pedig csakúgy, mint a násznagy (később vőfély) és a tamada közötti párhuzam, hasonlóság emlegetése nem írói fantáziájának terméke, hanem miként látni fogjuk, valós alapokon nyugszik. Folytassuk még a naplójából vett idézetet:

„Az aranygyapjú földjén járunk, ahová az argonauták útra keltek: Kolchiszban.

A múltat az ősi utakon s romokon kívül még további szokások is őrzik.

Ahány országrészen átmegyünk, a határon helybeli nevezetesség száll fel a buszba, s velünk utazik a túlsó határig, feleséggestül, nyilván a tiszteletadás szertartásának magasabb fokáért. Szépen bemutatkoznak.

Médeia – hallom a sötétbarna, telt idomú, a Krúdy képzeletére termett asszonyka nevét.

Megkérdem, hogy a férjét véletlenül nem Jázonnak hívják-e. Nem annak hívják. De jobbmra, melyet eddig egy marok szorított, most kettő kulcsolódik, köszönetté alakítva a kézrázást.

A Mísiket és Pityukat itt a homéroszi becenevén kiáltozza a mamájuk haza a libalegelőről.”

A Naplónak ez az utóbb idézett kis részlete már nem olyan tényyszerű, mint a korábbi; inkább beleézés. Mégis a lényegre való olyan rátalálás, melyet csak nagyműveltségű és érzékeny költő mondhat ki a hely szellemének ihletében. Szinte ellentettje a költő egy korábbi versének. Mindkét esetben a látszat pillanatnyi fénye világít meg hirtelen olyan összefüggéseket, melyeknek szerves része a korábban megszerzett tapasztalat. Grúziában a hétköznapi tapasztalatok egy-két vonása az antik világot idézik fel, emelik magasba, míg a Balaton-parti „szépség” megszólalása egy jól ismert, s a látványtól és idilltől igencsak messze eső világba rántja le durván a képzeletet. Akárhogyan is a költő által megérezett, megsejtett összefüggés létezik és számunkra ez a fontos.

Az oszét kultúra egyik jellegzetes vonásaként kell számon tartanunk a lakomát, a lakoma lefolyását, és ezt egy olyan szokáskomplexumnak kell felfognunk, amely a legkülönbözőbb kulturális megnyilatkozások gyűjtőmedencéje. Csakúgy, mint nálunk a lakodalomban kicsúcsosodó házasságkörüli szokások sora. Egy mai falusi lakodalom is a régmúlt még élő, ritkábban fel-feltűnő, a keletkező, épp hogy mutatkozó új, illetve ilyenkor az emlékezetből elbeszélés gyanánt feltámadó társadalmi, gazdasági, művészi, kultikus és profán indíttatású életmozzanatokot fogja össze és egyesíti, olvasztja szervesen össze a tényleges cselekvésekben életre kelő jelennel.

Hasonló példát, mint látjuk, citálhatunk a magyar népszokások köréből is, ám ennek időbeli léptéke mégiscsak más. Nem mindegy, hogy egy élő szokás egészét és apró

mozzanatait milyen híven, és mennyi ideig őrizték meg. Márpedig mind az oszét származású, mind az oszétekkel foglalkozó legkülönbözőbb szakterületen alkotó, az élő szokásokat résztvevőként is megfigyelt kutatók, az ókortörténészeketől kezdve a jelent közvetlenül tanulmányozó utazókon át a néprajzkutatókig Illyés Gyulához közel álló felfogást vallanak.³

Az oszét lakomát a kutatók mind a korábbi leírások, mind a még élő hagyományok miatt összefüggésbe hozzák az antik világ lakomáival. A hasonlóság annyira szembeötlő, hogy, mint láttuk nem szakembereknek is feltűnik, különösen, ha valamelyest járatosak az ókori kultúrák világában is. Illyés Gyulán kívül idézhetnénk még jó néhány kiválóságot akár a magyar, akár az európai írók, költők, utazók közül. Platon témája miatt is sokat forgatott műve a „Lakoma” úgy örökíti meg ezt az alkalmat, mint amely át-átcsaphat a lerészegedésbe is, ám inkább nagyszerű elmék csiszolódásának alkalma, csakúgy, mint az oszéteké. Odyszeusz bolyongásai során megérkezvén a pahaíakokhoz, akik tiszteletére lakomát rendeznek. Itt énekesek lépnek fel és adják elő hosszú strófákban a trójai eseményeket, maga a vendég is itt adja elő Alkinoosznak saját történetét, fedi fel kilétét.⁴ Jézus nem egyszer közös étkezéseken, lakomákon, lakodalomban csiszolgtatja tanítványai elméjét, növeli hitüket. Illyés Gyulának nem véletlenül jut eszébe, mikor a grúz lakomákról elmélkedik, az utolsó vacsora. Ismerjük a görög lakoma torzulásait is (Nagy Sándor), az orgiává fajult, a bacchanáliát meghaladó mulatozásokat is. A bibliát ismerők számára pedig sokat mond Nabukonozador neve, méginkább fiának Belsezárnak szentségtörő tobzódásba fulladt lakomája. Ezek éppen nem mértéktartásukkal, hanem annak tagadásával, a szabályok, a rend megszegésével hagytak mindenkiben maradandó emléket, csakúgy, mint a római hadvezér Lucillusnak lakomái.⁵

Hétköznapi étkezés

Ha az oszétek mindennapi étkezéséről kell nyilatkoznom meglehetősen nehéz helyzetbe kerülök. Elbizonytalanodom. Tudhatom-e, hogy milyen, és hogyan zajlik? Oszét családoknál járva vagy ott huzamosabb ideig lakva mindig különleges státusom volt: vendég voltam. Márpedig a kaukázusi népeknél a vendég különleges státust élvez. Jelenléte, a cselekményben való részvétele átrendezi a hétköznapi

³ Megemlítjük, hogy a francia G. Dumézil a Nart-eposz egyik avatott kutatója úgy vélekedik, hogy az oszétek erős hagyományörzésükkel messze kiemelkednek a többi népek közül. In: Mítosz és eposz, Bp. 1986. 328.

⁴ Homérosz, 1995. VIII-IX. ének.

⁵ A lakoma kultúrtörténetéről, az antik és az élő kaukázusi lakomák jellegéről és összefüggéseiről, illetve a középkori európai és magyar lakomák történetéről összefoglalólag lásd: Ókortörténeti lexikon, Keresztény bibliai lexikon, Magyar művelődéstörténet (szerk: Domanovszky S.) >DVD-könyvtár V. lemeze. Arcanum Adatbázis < megfelelő címszavait. – Póczy K., 1996. – Az antik és oszét kapcsolatra vonatkozó irodalomra a cikk további részében hivatkozom.

megszokott rendjét. Különleges helyzete, jogai vannak, s iránta a vendéglátóknak hasonlóan szigorú kötelezettségei. A jó vendég persze azon van, hogy a vendégjogot lehetőleg ne érvényesítse, csak annyira tartson igényt, amennyi nem zavarja meg túlzottan a kialakult házirendet, bevett szokásokat, jelenléte azonban mégis érezhető. A háziaknak kötelessége, hogy még bizalmas barát esetében is kinyilvánítsák a vendég iránti tiszteletüket, jelezzék, hogy tudatában vannak annak, hogy milyen kötelezettségeik vannak. A két Kaloev családnál, ahol pedig huzamosabb ideig voltunk, tisztában voltunk ilyen helyzetünkkel és azzal, hogy míg mi ott vagyunk mindenben elsőséget élvezünk; miattunk ők is nem a hétköznapi, hanem egy ünnepihez közeli életet élnek. Ez nemcsak az ételek minőségében, hanem az étkezés rendjében, az asztal megterítésében, az ételek szervírozásában, szertartásos módjában, pontos időhöz kötöttségében, s még számos apróságban mutatkozott meg.

Azt, hogy ezek részemről nem utólagos belemagyarázások, azzal igazolhatom, hogy nem sokkal a kaukázusi utunk után alkalmam volt Észtországba is kijutni, és ott egy hónapot eltölteni baráti körben. Tallinn egyik legszebb negyedében egy egész lakást biztosítottak számomra, de a háziak gondoskodtak rólam és hasonló státust élveztem, mint az oszét körökben. A vendégnek itt is az első és megkülönböztetett helyzete van. A nyelvrokonság tudata okán – s tegyük hozzá, hogy a közelebbi és régebbi személyes barátságunk miatt is – még bensőségesebb, szívélyesebb volt kapcsolatunk. A köznapi étkezésnek és ünnepi lakomának itt is megvan a kialakult rendje; megvannak a kialakult családi szokások; a vendég fogadásának, ellátásának, a vele való megkülönböztetett bánásmódnak a szokásai; szigorúan él a vendégjog is. Ezek azonban korántsem olyan szertartásosak, ünnepélyesek, mint az oszétéknél tapasztalhattuk; sokkal közelebb állnak a magyar paraszti, polgári szokásrendhez; egyszerűbbek, ha akarom családiasabb.

Eltekintve a megérkezéskor és búcsúzáskor rendezett vacsorától (közben különböző helyeken voltak ünnepi lakomák) a háziak nem adtak az étkezésnek ünnepi vagy különleges arculatot. Még a megérkezéskor rendezett nagy vendégségnél sem borította fel a család a megszokott ülésrendjét. A vendéget nem ültették fő vagy meghatározott helyre, az étkezéskor egyaránt kínált mindenkinek még lakoma alkalmával is, nem hangzottak el tósztok. A vendégjog abban állt inkább, hogy családtagként kezeltek: nem szedték, kínálgatták az ételt, italt, hanem rám bízta veszek-e, töltsök-e. Ha szükségem volt valamire, akár hűtőszekrénybe is benyúlhattam, felbonthattam egy sört, konzervet, félre tehettem az ételt, hogy majd később megeszem. Úgy éreztem és tapasztaltam, hogy az érezd magad otthon állapotot kínálják fel a vendégnek. Nem egy szertartásosan is körül írt, kiemelt helyzetet igyekeznek megteremteni a vendég számára, hanem éppen a kiemelt helyzetet akarják felszámolni és ezzel otthonossá tenni a vendégséget. Ez hatalmas különbség.

Ezért vagyok bizonytalan, ha arra akarok válaszolni, hogy a hétköznapi étkezés miként zajlik az oszétéknél. Egy közönséges reggeli, ebéd vagy vacsora nélkülünk

is úgy ment volna végbe, ahogyan tapasztaltuk, azaz náluk ez megszokott hétköznapi szint (mint az észteknél) vagy miattunk, vendégek miatt zajlik csak így?⁶

A mindennapi otthoni étkezés és a lakoma határán

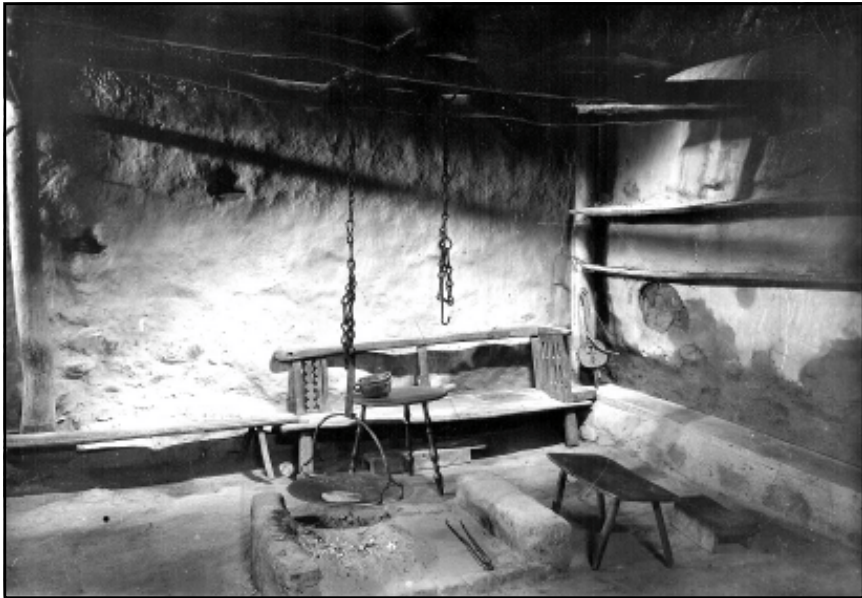
Kiszállva a taxiból, belépve a lakás könyvekkel telezsúfolt keskeny előszobájába, csomagjainkat ideiglenesen ott lepakolva a nagyobbik szobába vezettek, ahol megterített asztallal vártak. A szobában két férfi vendég is volt, akik fogadásunkra érkeztek. Kézmosás után helyet foglaltunk az asztalnál: az asztalfőn Borisz ült, mint legidősebb ember és házigazda, mellette két oldalt a vendégek, Borisz jobbján a láthatóan idősebb, azután szemben egymással az öcsém és én, az asztal túlsó végén a gazdasszony terítéke állt, de ő egész idő alatt nem foglalt helyet, hanem az ajtóban állt, ha éppen nem tüsténkedett a konyhában vagy az asztal körül. Az asztalon mives, apró kupak tálakban különféle finomságok voltak: sajt, felvágott-félék, pulyka-hús darabok, illetve sokféle saláta, kefirrel vagy olajjal leöntve, uborka, tányérokön zöld saláta, illetve fehér és barna kenyér szeletelve, vaj, méz, üvegben vodka. A

⁶ Meghívónk és vendéglátónk Moszkvában Borisz Alexandrovics Kaloev akadémiai doktor, és felesége Galina kandidátus volt. Mindketten néprajzoscént, az Akadémiai Kutatóintézet megbecsült munkatársai. Borisz népes oszét fálusi tanító családból származott, és kutatóként is az oszétekkel, illetve a velük szomszédos kaukázusi népek néprajzával foglalkozott. Felesége középpázsiai türkmén-cigány őseire hivatkozott, s kutatóként a Kaukázus keleti részén a kazahsztáni, üzbegisztáni török népek kultúráját vizsgálta. Két, de méreteit tekintve inkább másfél szobás házigyári blokkban éltek, ahol minden talpalatnyi hely könyvekkel volt tele zsúfolva. Részükről nagy áldozat volt emiatt a vendéglátás, a kisebbik szobában húzódtak össze. Ez a Borisz dolgozó szobája volt, és tábori ágyra szorult a gazdasszony. A másikat birtokoltuk. Itt a könyveken és egy ágyon kívül (a másik fotelágy volt) közepén állt egy nagyobb asztal, s amikor vendégek jöttek vagy ünnepélyesebb alkalom adódott itt terítettek, különben ha négyen voltunk, a konyhában étkeztünk. Mivel a TV is itt működött, s ők rendszeres tévénézők voltak, ritkán maradtunk egyedül. Borisz éppen betegséggel is küszködött. Korábban volt már egy infarktus gyanú esete, ami a lakáshoz kötötte. Közülük hetven évesen különben sem járhatta már velünk a várost, és csak néhány helyre vezetett el bennünket személyesen. Mi igyekeztünk lehetőleg reggel 10 óra tájban elhagyni a lakást, és a városban –ha az idő ezt megengedte – járkáltunk, múzeumokat, kiállításokat néztünk, illetve a Borisz könyvtárából megkaptuk könyveket olvasgattuk, jegyzeteltük, reopróztattuk. Ordzonikidzében már teljesen szabadon használhattuk a szobát. Ott nagyobb, többszobás, bár ugyancsak bérházi lakás volt, ahol mód volt arra is, hogy befejezve egy étkezést, a kávé már másik helyen fogyasszuk el, magunkra maradjunk, s főként, hogy a nők teljesen elkülönüljenek (a nagymama, a feleség és egyetemista lányuk), külön bejáraton közlekedjenek. A házigazda, Borisz testvére igen mozgékony, határozott, jó erőben lévő ember, aki mind a városban, mind vidéken bátyja instrukciója szerint kalauzolt bennünket, de mert nem volt szabadságon, gyakran tette lehetővé, hogy magunk ismerkedjünk a várossal. Hozzá tartozik még bizonyos jelenségek értelmezéséhez az, hogy 1984-ben az oszétek által mélyen lenézett, erőtlennek, szenilisnek tartott Csernyenko főtitkársága idején a merev viszonyok már oldódóban voltak. A szabad mozgás ugyanakkor még eléggé nagy nehézségekbe ütközött (város elhagyása, nyílt utcán való igazoltatás, e térségben a nem éppen dicsőséges afganisztáni beavatkozás hullámai). Igencsak koratavas volt még, a jég épphogy olvadni kezdett. Mindezeket azért mondom el, mert a továbbiakban az étkezés, a lakomázás szempontjából fontos lehet.

házigazda felállva mondott tósztot szerencsés megérkezésünkre, és kifejezte abbéli reményét, hogy jól fogjuk érezni magunkat. Mikor lehúzta fenéki az italt (az övében kevés volt egészségi állapota miatt), mi is megittuk a magunkét. Elnézően mosolyogtak és finoman figyelmeztettek (később megtanultuk), hogy ez nem illik: tósztot kell mondani, válaszolni kell rá, majd aztán meginni az egészszet. Ezt követően mindenki mondott valamit, a gazdasszonyt kivéve, aki nem is ivott. A fogadás méltatlanul rövidre sikerült, mert – mint ez később többször is kiderült – a hatóság az első. Ott kellett hagyni a terített asztalt, félbevágni a meginduló beszélgetést, mert a rendőrségre kellett mielőbb mennünk, hogy a regisztrációt megejtsük. Ott mindent tudtak rólunk, már vártak, udvariasak voltak, meg is kínáltak valamivel, és minden jót kívánva elbocsátottak.

Másik hasonló fogadtatásunk Ordzsonikidzében Hariton Kaloevők lakásán volt. Ide is vonattal érkezünk, s vártak kint az állomáson. A házigazda és unokabátyja. Ő a Szovjetunió Hőse, 82 éves ember, teljes díszben, kitüntetésekkel várakozott ránk. A csomagjainkat lepakoltuk az előszobában, és bevezettek egy meglehetősen tágas szobába, ahol már várt bennünket az egész család. A rövidebbik falat hatalmas perzsa szőnyeg borította, fölötte az ősök fényképei, a szőnyeg felső részénél pedig a dédnagyapa díszes, igen mives töre, bivalyszarvból készült, fémlemezekkel díszített ivókürtje volt. Alatta egy magas támlájú, plüss kárpitozású kanapé, s itt ült a nagymama, a feleség és a 18 éves lány, azaz a család nőtagjai. Megjegyzem, hogy később együtt így hármukkal már soha nem találkoztunk, a feleséget kivéve a többiekkel is véletlenül, noha egy házban voltunk, s ők főztek, takarítottak, tálaltak, gondoskodtak rólunk. Úgy terítették meg, hogy nem is találkoztunk velük. A nők külön ajtón jártak ki-be, saját szobájukból ki sem jöttek. Sorra bemutatta őket a gazda, pár szót váltottunk, majd ők felálltak, mi pedig átmentünk a másik szobába, ahol a falon négy Sztálin kép díszlett, s egy kis Sztálin szobor porcelánból. Nemsokára jelezték, hogy kezdődik az ebéd.

A megterített asztalnál, ami az előbbi szoba közepén volt, csak mi, férfiak ültünk. Nőket egész idő alatt nem láttunk. Az asztalfőn a legidősebb, a nagybácsi ült (őt, Grigorijt egymás között csak Geroj-nak hívtuk), jobbján egy Haritonnál valamivel idősebb másik rokon, balján Hariton. Ezután mi öcsémmel egymással szemben. Az egyetemista fiú, aki a bemutatkozáskor ott volt, már nem ebédelt velünk. Mint utóbb kiderült ő még 18 éve ellenére nem számít felnőttnek, és férfiak lakomáján sem vehet részt. Később, ha otthon ettünk a rend aszerint változott, hogy kik voltak jelen. A lényeges az, hogy Hariton, bár otthon volt, viszonylag fiatal lévén, majd mindig volt nála idősebb, aki a tamada lehetett. Ez azt mutatja, hogy a kor erősebb tényező, mint a házigazdai minőség, családfejség. A tamada előtt három juhsajttal töltött pirog volt, egymáson elmozdítva. A pirogon pulykasült volt, s a tálakra is ezt rakták rá. Hozzá uborka, savanyított fokhagyma (szárával együtt), egy tálban rózsaszínű, csípős fokhagymás mártás, zöld petrezselyem, zellerlevél és fejes saláta nyersen, fekete és fehér kenyér. Ezek végig az asztalon maradtak, de még hoztak

Tûzhely és vaslánc

borjú kotlettel krumplival. Italok is bőven: konyak, vodka, arak, ásványvíz (Kazbek márkájú borvíz), több pohár.

A tamada a szerencsés megérkezésre, a sikeres itt tartózkodásra, a két nép barátságára ürítette poharát, amire öcsém válaszolt. Ezt követően több tósztot mondott még, ebbe belekapcsolódott a másik rokon férfi is. Érdekes módon Hariton, a gazda nem mondott tósztot, csak a tósztok között beszélgettünk praktikus témákról, arról, hogy milyen programokat próbált számunkra megszervezni. Grigorij nagy tósztot mondott – immár ülve – arról, hogy a háborúban Magyarországon is harcolt: Szeged, Kecskemét, Szolnok, Székesfehérvár volt ismerős számára, majd Bécsét és Berlint említette. Ivott a szovjet-magyar barátságra, a békére. Később újra előhozta a háborús éveket: Bécs felszabadításáért – itt felderítőként harcolt – kapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést, s elmesélte, hogy később is járt itt, mert meghívták Bécs felszabadításának valamelyik évfordulójára. Harmadszor a háború Sztálinnal kapcsolatban került elő: ráköszöntötte a poharát, és tányérjába kilötytett a pohárból egy kortynyi arakot (20-25 fokok kölesből vagy kukoricából főzött ital). Dicsérte a nagy vezért, elmondta, hogy itt nagy a tisztelete. Még mindig itt lennének a németek, ha ő nem lett volna. Minden házban képe van, a fiatalok a gépkocsiba is kiteszik Sztálin képét. A rendőrségen való jelentkezés itt is hamarabb vetett véget a

lakomának, mint kellett volna. Akkora rohanásban azért nem voltunk, hogy a másik szobában már felszolgált kávéra még ne szántunk volna egy kis időt. Ezalatt a láthatatlanná vált nők a másik szobában eltakarították a romokat.

A két említett, városi környezetben lezajlott, egészen be nem fejeződött étkezés lakomának, szertartásos étkezésnek számított. Ezeket a vendégek érkezésekor, az ő tiszteletükre rendezték, meglehetősen bőségesen, ételeket, italokat is beleértve. Mindkettő egy korban legidősebb tamada levezetésével, tósztokkal, közbeni beszélgetésekkel, az evés-ivás rendjének betartásával. A kettő között volt némi különbség ételekben, terítésben. Utólag megállapíthattuk, hogy ez az eredeti, tisztán oszét család, az oszét férj és a középázsiai-orosz-cigány származású asszony miatt volt így. A sok kis tálka, csésze, az apró előételek Galina családi szokásait keverték az alapvetően oszét jellegű étkezésbe. Az étkezés rendjét a tamada az oszét lakomák rendje szerint vezényelte le.

Moszkvában minden nap volt egy fő étkezés, ahol csak négyen voltunk.⁷ Ez mindig a konyhában zajlott, amikor napi városjáró utunkból hazatértünk (du. öt-hat óra tájban). Ugyanitt reggeliztünk is kb. 9-10 óra tájban, egy falhoz tolt ovális asztalnál. Mindkét étkezésnél Borisz ült az asztalfőn, mi ketten szembe vele. Galina helye oldalt, a tűzhely, hűtőszekrény, mosogató fölől volt. Mindig terített asztal várt bennünket, mindent előre rápakoltak, kivéve, ha leves is volt, mert azt később tálalták. Az asztalhoz akkor ültünk le, amikor Borisz már elhelyezkedett. Üdvözölt bennünket, poharat emelt ránk, de ő maga nemigen ivott csak belekóstolt, ám ezzel jelezte, hogy mi is ihatunk. Előbb maga szedett, ő szedett a mi tányérunkra is. Nem egyszer történt meg, hogy elégedetlen lévén fogyasztásunkkal újra jól megpakolta a tálat; szinte tömött bennünket. Sőt néha maga tépett a pirogból, tört a kenyérből, fogott meg kézzel húsdarabokat, amit majdnem a szánkba gyömöszölt. Mi hozzájuk képest kevés salátát fogyasztottunk, de ő gondoskodott, hogy jókora adag kerüljön a tányérunkra. Ételt, bármily sok is volt, nem illett otthagyni, úgyhogy szinte rosszul voltunk már, hisz szokatlan olajos saláták, nem ismert fűszerek napközben is a rosszullétig nyomták a gyomrunkat, visszaköszöntek. Borisz egy kandidátusi értekezés bírálatán dolgozott, ami határidős munka lévén lekötötte idejét. Ennek ellenére soha nem sajnálta az időt az étkezéstől, helyesebben inkább az étkezés közben folytatott hosszú beszélgetésektől.

Szakmai kérdésekről vacsora közben (néha reggelinél is) hosszan beszélgettünk, miközben irányításával ettünk, ittunk. Kifejtette álláspontját, felkért véleményünk kinyilvánításra is, főleg ha őt foglalkoztató téma került szóba. Ezt csak a TV-műsor befolyásolhatta, azt ugyanis bánatunkra eléggé rendszeresen nézték. Olyan soha

⁷ Ordzsonikidzében, ha otthon volt a fő étkezés, hasonló módon zajlott le a házigazda irányításával, a nők kizárásával. Mivel legtöbbször ott úton voltunk, ritkán ettünk otthon, s így nem tartom legendőnek és érdemesnek ezek bemutatását.

elő nem fordult, még ha abban a szobában is volt az ebéd vagy vacsora, hogy TV nézés közben ettünk-ittunk volna. A kettő élesen elvált. A TV-műsort közben kommentálták, később étkezéskor is visszautaltak a látottakra. Bármiről valóságos eszmecsere csak étkezés közben alakulhatott ki. Olyan egyetlen egyszer sem fordult elő, hogy akár a mi, akár az ő szobájában csak úgy, ahogyan ez nálunk szokás, elbeszélgettünk volna szakmai kérdésekről. Ehhez szükséges volt a terített asztal. A lakoma funkcióját, társadalmi szerepét, ennek állandóságát szerintünk mindez igen jól bizonyítja; és azt is, hogy a köznap i étkezés milyen könnyen alakulhat át lakomává, a tudás, a hagyomány átadásának színterévé.

Jó példa volt erre május elseje, ami náluk nagy ünnep. A családok otthon is megülik. Korábban keltünk, és már kilenc órára megterítették. Igen bőséges asztal volt, főként sok saláta és húsfélék: virsli, többféle szalámi, főtt császár szalonna, tejtermékek: vaj, sajtok, édes túró. Beszerzésük, ismerve a boltok ellátottságát, nem lehetett kis dolog. Italok: tea, konyak, édes likőr, ásványvíz. Mikor leültünk, Borisz felállt, s Sz prazdnyikom! (Boldog ünnepet!) szóval fenéig ürítette a poharát, jelezve, hogy mi is akként tegyünk. Újra töltött, majd ülve pár szót mondott május elsejéről, a dolgozókról. Több szó nemigen esett. Valahányszor újra ittunk vezetésevel a poháremeléskor az ünnepköszöntés szava nem maradt el. Gyorsan véget vetettünk a reggelinek, mert a tévében kezdődött az ünnepség közvetítése. Mi ezt egy ideig néztük, majd elmentünk a városba azzal, hogy az eredetit is látni szeretnénk.⁸ Három órára kellett visszamennünk, mert ekkor kezdődött az ünnepi ebéd.

A mi szobánkban, a szokásos rend szerint elhelyezkedve a bőségesen terített asztalnál, a reggelihez hasonló poháremelés után egy másik következett, utalva május elseje jelentőségére. A bőségesen terített asztalon a Borisz elé tett három jókora juhtúróval töltött pirog jelezte az étkezés, a lakoma ünnepi voltát.⁹ Ő vágta fel a cikkekre a pirogot is az étkezés megkezdése előtt, s kézzel rakott egyet-egyet tányérunkra. Leves, több fogás főtt étel, likőr, konyak, bor, ásványvíz is volt az asztalon. A konyakból csak a gazda poháremelésekor ittunk, a bort ki-ki kedvére, evés közben is fogyasztotta. Több tószat nem hangzott el, ám mindannyiszor, ha rövidet ittunk, köszöntötte az ünnepet. Az italtól azonban megeredt a gazda nyelve és sok, általa még látott, gyűjtött oszét szokásról, ételről stb. tartott úgymond szabadon előadást. Mivel őket – s úgy vélték bennünket is – a felvonulás érdekelte, ezért úgy két óra teltével vége lett az ünnepi étkezésnek. A gazdasszony lepakolt és a képernyő elé kényszerültünk.

Ugyanitt egy másik, oszét vendégeket is fogadó lakomának is részesei voltunk.

⁸ Megjegyzem, hogy 1966-ban egy május elsejét együtt már láttunk Moszkvában, mikor a Múzeumi Főosztály által támogatott úton kint voltunk. Az akkori a jelenleginél sokkal nagyobb külsőségek között zajlott. Házigazdáink is úgy vélekedtek, hogy régebben sokkal nagyobb szabású felvonulások voltak.

⁹ A pirog készítését ekkor fotóztuk végig, s írtuk le részletesen.

Azért gyűltek össze a vendégek, hogy megismertessenek moszkvai oszét barátaikkal.¹⁰ Négyünkön kívül ott volt egy férfi barátjuk feleségével, illetve egy oszét írónő, Lizbethan Albek, kinek pár éve sikeres könyve jelent meg oroszul. Cselekménye a századelő és a forradalom oszét világában játszódik.¹¹ Az asztal ülésrendje a korhoz igazodott, illetve a nők az asztal legvégén foglaltak helyet. Az asztalfőn Borisz, mint legidősebb ült, jobbján én, szemben velem az öcsém, majd a nálam fiatalabb férfi vendég. Ezután a nők, akik lényegében az asztal túlsó végén csoportosultak, úgy hogy a háziasszony könnyen kimehessen a konyhába. Gazdag terített asztal volt, ahol a tamada, a gazda előtt három sajttal töltött oszét pirog, egymáson elmozdítva, s rajta húsdarabok és leveles zöldségfélék, zöldhagyma, zöld vadfokhagyma. Pulyka és borjúhús is volt, s levessel kezdődött a lakoma. Előtte azonban felvágta a pirot, úgy hogy egymásra csúsztatták, majd egyszerre a hármat cikkelyekre vágta a Borisz mellett ülő férfi. Borisz ügyetlenségére hivatkozott, mondván, hogy neki kellene felvágni, de jobb, ha kisegítik. Kéztől azonban már ő osztotta. A levest Galina mérte szét, a húst ki-ki maga szedte tányérvárá (pulyka és borjúhús párolva).¹² Konyakkal Borisz mondta az első tósztot a vendégeknek, a barátságra. Erre válaszul nekünk kellett, s a házigazdáknak, a vendéglátásra mondtunk rövid tósztot. Szó volt a két nép és általában a népek barátságáról, a békéről, a munkáról, a tudományról. Hariton különösen hosszú tósztokat mondott. Egy idő múlva már a tósztok szinte elmaradtak, és ki-ki szomszédjával beszélgetett. A nők is bekapcsolódtak a társalgásba. Ők ugyanis a tósztokból kimaradtak, s egy darabig, mintha ott sem lettek volna, egymás között beszélgettek. Egy-egy alkalommal azonban Borisz és Hariton a nőkhöz is intézett pár szót. A végén Borisz rövid tósztijával, a vendégeknek ültetve a poharat zárult a lakoma. A zárszót mégis Hariton mondta, aki megismételte a meghívást, és a háziasszonyra is ráköszöntötte italát.

1988-ban Leningrádban voltunk Nagy Molnár Miklós kollégámmal. Kollégiumi szállásunkon meglátogatott bennünket Hariton Kalojev, aki vendégségbe vitt bennünket egy leningrádi oszét orvos családjának bérházi lakásába. A vacsorán ők

¹⁰ Ekkor mondták el, hogy az oszét földtől elszakadt, bárhová került oszétek keresik egymással a kapcsolatot. Nem hivatalosan, de házaknál kis társaságaik vannak, akik rendszeresen összejönnek és lakomákat rendeznek, megismerik egymás bajait, segítik egymást (álláshoz jutni, munkába bevonni, lakást találni stb.). Amint egy fiatal ember pl. egyetemre kerül Moszkvában, Leningrádban vagy másutt, jelentkezik egy ilyen társaságnál, és azok, ha szükséges intézik sorsát, segítik. Egyébként ez más nemzetiségeknél is így van (csecsen, balkár, grúz). Ez a társaság, még másokkal kiegészülve gyakran szokott találkozni. Ha Oszétiából valaki ellátogat pl. Moszkvába, annak ürügyén is összejönnek, s ilyenkor híreket hallanak a szülőföldről.

¹¹ Albek, L.: Szkala Szoszlanu u Tamarü. Moszkva, 1984.

¹² Ottlétünk alatt a házi étkezésekkor majd mindig pulykahúst szolgáltak fel, ugyanis csak ezt lehetett kapni. Nyilván ez volt gazdaságos is, mert egy egész pulykát azért sokáig lehetett fogyasztani. Bárány, juhhús városi környezetben szóba sem jöhetett, ami azt is jelentette, hogy a szokásos testrészek feltalálása (láb, lapocka, fej) kényszerűen elmaradt. A hagyományokat csak a három pirog képviselte.

is ugyanúgy betartották az általunk már ismert rendet: Hariton ült, mint legidősebb az asztalfőn, és nem a nála fiatalabb házigazda. Én fő helyre kerültem, utánam a tamada balján kollégám ült, s a házigazda csak ezután következett, majd még egy másik vendég, s a gazdasszony az asztal végén, egyébként a konyha ajtajához közel ült. Csinos egyetemista lányával csak érkezéskor találkoztunk, ő a lakomán nem vett részt, visszavonult szobájába. Elkészítették a pirogot is, s Hariton – aki láthatólag szeretett szerepelni – eléggé sűrűn mondott, igaz rövidebb, tósztokat. A lakoma vége felé Hariton külön tósztot mondott a gazdasszonyra, megköszönve fáradozását. A búcsúpoharat a gazdasszony is kiitta.

Az étkezés rendje nyilvános helyen és a szabadban

Hariton Kaloevéknél ritkán ebédeltünk otthon. Majd minden nap elvitt a házigazda valahová, hogy minél többet lássunk, tapasztaljunk. Emiatt gyakran ebédeltünk vendéglőben. Azt nem tudom, hogy előre meg volt-e rendelve az ebéd, az azonban bizonyos, hogy mindig meglehetősen ideges volt, ha szerinte késésben voltunk, és 3-4 óra tájban nem sikerült valahol már az asztalnál ülni. Sohasem utaztunk csak hármásban. Mindig volt velünk több ember, néha két kocsival is mentünk. Ő sohasem vezetett, mert akkor nem ihatott volna, anélkül pedig a vendéglátó gazda szerepét nem láthatta volna el megfelelően. Sokszor utazott velünk Grigorij, mert így az akkor még meglévő ellenőrző pontokon simán átjutottunk.¹³ Ez egyben azt is jelentette, hogy olyankor, mert nyolcvan éves már elmúlt, majd mindig ő volt a tamada. Ha nem volt velünk, akkor mindig a legidősebb ült az asztalfőre.

A Kazbeki szorosban egy meglehetősen nagy vendéglő volt néhány kisebb ház társaságában. Megérkezésünk után Hariton mindenkit leültetett a helyére. Itt ő volt a legidősebb. Jobbján egy velünk utazó, korban utána következő férfi, valamelyik kolhoz párttitkára, majd én következtem. Balján öcsém, s egy nálánál fiatalabb gépkocsivezető. Mikor letelepedtünk, Hariton elvonult a pincérrel, és vele mindent megbeszél. Nemsokára hozták a három pirogot, rajta birkahús darabok, közöttük a láb is. A pincér pillanat alatt megterített, és töltött mindenkinek vodkát. Meglehetősen hosszú tósztot mondott felállva (mi ültünk) a tamada az oszét földről, népről, arról, hogy ezt személyesen megismerhetjük. Amikor mi következünk, elfogadták, hogy csak röviden szólunk vagy válaszolunk, mert tisztában voltak orosz tudásunkkal. Sorra mondott mindenki pár szavas tósztot. Végig a pincér szolgált fel, időnként ellenőrizte a poharakat és teletöltötte. Ez azonban nem azt jelentette, hogy azonnal megihattuk, csak, ha ránk került a sor. A teremben volt egy másik társaság is, akiket

¹³ A városból kivezető utak mellett őrházak voltak, és a táblák jelezték, hogy 20 km-es sebességgel haladhatunk el előtte. Néha megállítottak, kérdeztek, igazoltattak, megtudakolták mikor jövünk kb. vissza. Máskor csak lassítottunk. Mikor benéztek az ablakon igazoltatáskor, s meglátták a kitüntetést viselő Grigorijt, már nem kérdeztek semmit, intettek, hogy mehetünk.

szintén neki kellett kiszolgálni. Az asztalra mindent kikészített, s abból ki-ki maga szedett, amennyi jólesett. Csendes beszélgetés alakult ki, amit néha egy-egy rövid tósztt tört meg.

Vége felé járt a lakoma, kb. úgy jó másfél, két óra telt el. Ekkor a szomszéd asztaltól egy üveg pezsgőt küldtek át a pincértől, amit ő kibontott, pezsgős poharakba töltött, s a felállva Hariton rájuk köszöntötte. Mikor megittuk, kis idő múlva szólt nekünk, hogy öcsémmel együtt üljünk át a másik asztalhoz. Ott mindjárt két oldalt az ő asztaluk tamadája mellé, fő helyre kerültünk. Megtudtuk, hogy helybeli lakosok, és névnapot tartanak. Italt hozva magával Hariton és a párttitkár is átült rövid időre, de nem maradtunk soká, mert sötétedni kezdett, és még jókora út állt előttünk. Éneklésre is sor került, alig akartak elengedni.

Másik alkalommal pontosan így zajlott az ebéd, akkor a tamada Grigorij volt. Leningrádban Hariton meghívott bennünket a Kavkaz nevű étterembe, amely többszintes volt, s a bennfentesek az alagsori részt használták. Mint kaukázusi jövevény, Hariton ismerős volt itt, és oda vitt le bennünket három férfi és egy nő diáktársammal. Azonnal intézkedett és átvette a lakoma irányítását. Az asztalfőn ő ült, én, mint legidősebb a jobbján, a hölgy pedig az asztal túlsó végén. Oszét módra étkeztünk és szolgált fel a pincér, noha lehetőségünk volt arra, hogy a második fogást ki-ki étlapról maga rendelje meg. Mivel itt korábban már kétszer is jártunk – igaz az alagsorba nem engedtek le –, láthattam a különbséget a rendes hétköznapi és a kaukázusi felszolgálás között. A lényeg az volt, hogy a pincér itt a tamada utasításait követte az italok töltögetésénél, míg rendes kiszolgáláskor letette a vodkát, bort, és tovább nem törődött vele, még kibontani is nekünk kellett, pl. mikor pezsgőt ittunk.

Egy nálunk fiatalabb oszét néprajzos kollégával hármasban ebédeltünk egy ordsonikidzei kerti vendéglőben. Házigazdánk, ha úgy vesszük tamada szerepet is betöltött. Az első poharat pár szóval állva ránk köszöntötte, de a továbbiakban nem tartott tósztokat, ő töltögetett, a pincér csak kihozta az ételt, de mi szolgáltuk ki magunkat mindennel. Szent János áldásként még pár szót mondott. Közben szabadon folyt a beszélgetés. Egy távolabb ülő társaság – házigazdánk barátai – egy üveg pezsgőt küldtek át asztalunkhoz, amit a pincér bontott fel, és felállva az első poharat barátaira köszöntötte vendéglátónk. Mint megtudtuk, nem is kellett volna meginnunk, illetve ez azt is jelentette, hogy átülhettünk volna hozzájuk, miként azt egyszer már megtettük.

Egy alkalommal eljutottunk az oszétek szent ligetébe (Hetadzsi k'oh – Hetag bokrosa) is, ahová, mint csodát megélt területre (Hetagurov üldözői elől menekült, s az istenek hirtelen erdőt támasztottak a síkságon, így nyomát veszítették) járnak ki az oszétek ünnepeken, szabad idejükben.¹⁴ Minden családnak van egy meghatározott helye, ahol ivóedényeket, lábasokat is tart, olykor üveg vodkák vannak faodúba,

¹⁴ Kaloev, B. A., 1971. 281-282.

fára kötözött zacskókba téve. Ehhez nem nyúl senki, sőt átok éri, ha csak a szent ligetben letör egy-egy gallyat is.

Mi innen egy magasabban fakadó forráshoz mentünk Hariton vezetésével. Velünk volt két fiatalabb csecsen is, akik testvérek és Borisz Kalojev tanítványai voltak. A forrásnál egy kis kútszobor volt, s ennek terjedelmes, lapos sziklatalapzatán pillanatok alatt megterítették, előszedve több üveg vodkát, elkészített juhsajtós pirogot, kenyeret, zöldségféléket, s mellé állva ki-ki egy vodkás üveget fogva kezében végig hallgatta Hariton tószóját a barátságról, az oszétek természetszeretetéről. Egyben ezt a kirándulást búcsúnak is szánta, mert már a következő nap utaztunk vissza Moszkvába. A terítésnél a pirog egymásra rakásáról sem feledkeztek meg. A csecsenek csak kézbe fogták az üveget, megemelték, de nem ittak. Nem azért, mert mohamedánok, hanem az idősebb testvér volt a sofőrünk, és ha ő nem ihatott, a fiatalabbnak sem lehet. A kettejük közötti viszony megszólalásban, vélemény nyilvánításban, evésben, ivásban is jól megmutatkozott. Az idősebbet a fiatalabb semmiben meg nem előzhette. A kis lakoma búcsúpohárral és tószttal zárult.

Vendégségben Humalag falu egyik családjánál

Kora délelőttől szürkületes óriási lakoma részesei voltunk egy kiterjedt legelő szélén, néhány fából álló kis ligetben a Győzelem napján. Ez a legalább ötvenhatvan emberre méretezett lakoma még nem ért véget, amikor mi egy kisdud csapattal felkerekedtünk és bementünk a faluba, hogy ott a televízióban megnézzük, hogyan szerepel a velünk lévő Grigorij. A két gépkocsit megtöltő férfi társaság, élen a gazdával belépett egy építményekkel körülvett udvarra. Még mindenki át sem lépte a küszöböt, amikor a gazda hangos hívására két 20-22 éves legény (a gazda fiai) kijött a házból, és várták apjuk utasítását. Három-négy juh téblábolt az udvaron. Egyikre rámutattak. A legények azon nyomban ledöntötték és elvágták a nyakát, vérért kieresztették a földre. Két másik vendégségbe velünk érkezett férfi egy favágó tőkét hozott, és a konyhából edényeket. Egy deszkaajtóra fektetve a földön a leölt állatot (a torkát vágták el) hihetetlen gyorsasággal megnyúzták. Bozótvágó szerű késekkel levágták a fejét, a nyakát, megnyúzták, a belsőséget kifordították és a tetemet feldarabolták. A tálakba helyezett nagy húsdarabokat (nyak, combok, gerinc) az udvar hosszanti oldalát lezáró fészerbe vitték, ahol nyári konyha formán kialakított rész volt, kemencével, szabad tűzhellyel, nagy asztallal. Mindez pillanat alatt történt. Honnan, honnan nem egyszerre megjelent 6-8 nő, akik a kátlanban vizet kezdtek melegíteni, hozzáláttak a pirog készítéséhez, mások a szobába mentek be, nyilván megteríteni az asztalt. Mi egy másik szobában gyülekeztünk a televíziónál, s néztük az oszét televízió adását, ami elhúzódott és eléggé sokára került sor a mi hőszünk nyilatkozatára. Közben én kilátogattam a fészerbe, és az asszonyok munkáját figyeltem, velük váltottam néhány szót. Látszott, hogy igen összeszokott együttes,

szomszédok és rokonok egyaránt voltak, s szinte égett kezük alatt munka. Kijöttek értem és behívtak. Ott éppen az asztal körül helyezkedtek el. Azon egyezkedtek, hogy ki foglalja el a fő helyet. Rang szerint Grigorij lehetett volna, s talán azért is, mert hisz miatta, az ő nyilatkozatának megnézéséért hagytuk ott az előző ünnepséget. Ám mégsem ő, hanem egy másik háborús veterán, a fronton fél lábát elveszített férfi ült végül az asztalfőre. Őt már ismertük ebben a szerepében, hiszen egy ideig hasonló tiszteletet töltött be a délelőtti lakomán is. Hatalmas hangú, igen jó kedélyű, energikus, szinte Zorba-szerű egyéniség volt.

Amikor elhelyezkedtünk a terített asztalnál, a három pirog már ott gőzölgött, rajta két keresztbe tett saslikos nyárs belsőségekkel. A tamada köszöntőjében a vendégeket (Grigorijt és a vele érkezőket, azaz bennünket) méltatta és alkalmat talált arra, hogy szóljon Magyarország felszabadításáról is. A tósztra Grigorij válaszolt először, majd egy barátságáról szóló beszéd után ránk került a sor. Egy idő múlva a gazdasszony a húsokat is hozta, de ő nem lépte át a küszöböt, csak átadta az asztal végén lévő – hihetőleg legfiatalabb embernek –, aki az első tányérral letette a tamada elé, majd egy másik jókora tálat is oda egyensúlyozott. Közben egyéni beszélgetések alakultak ki, egyszer-egyszer a tamada szólított fel embereket, hogy mondjanak tósztot. A téma jobbjára a háború volt. Sztálinra külön tósztot mondott a tamada. Hatalmas hangját a pusztában már hallottuk, itt bent a szobában pedig többször is énekelt, oszét nyelvű, hosszabb epikus történetet adott elő, de mások is bekapcsolódtak, hejgetéses szólamokkal, kitartott hangokkal kísérvé a mindenkori előadót. A lakoma végén az ajtóban megjelent a gazdasszony, és átlépve a küszöböt megállt az asztal végénél. A tamada felállt és átadott neki egy pohár vodkát, aztán rövid tósztot tartott arról, hogy mi mindent köszönhetünk a nőknek, akik ezt a finom vacsorát készítették. A gazdasszony poharát emelve megköszönte azt, hogy a vendégek megtisztelték a házat, megemelte poharát a férfiakra, de nem ivott belőle, hanem a hozzá legközelebb álló férfinak nyújtotta át. Ezt követően mindenki fenéig kiitta a teli poharat. A gazdasszony kiment, majd pohárral és egy darab hússal a kezében ismét megjelent, s ezt átadta ugyanannak a férfinak, akinek már az előző poharat is. Megtudtuk, hogy ez jelzi a lakoma végét.

Szabadtéri lakoma az elesett hősök tiszteletére a győzelem napján

A második világháborúban az oszétek különös hősiességgel védtek a Kaukázust. Aránytalanul nagy áldozatot hoztak, amit Sztálin azzal is jutalmazott, hogy Oszétiához csatolt ingus és cssecsen területeket, kitelepítve azok árulónak minősített lakosságát. Sztálint még napjainkban is különleges tisztelet övezi az oszétek körében. Állnak emlékművei napjainkban is. Lakomákon külön poharat ürítenek rá, képei lakásokat

is díszítenek.¹⁵ Érthető hát, hogy május 9-e, a győzelem napja számukra nagy ünnep. Szinte nincs olyan család, amely ne áldozott volna fel fiakat a második világháborúban. Hivatalosak voltunk a győzelem napján az elesett hősök tiszteletére Humalag faluban rendezett ünnepi lakomára. Ide egyik díszvendégként Grigorijt is meghívták, s az ünneplők nagy része háborús veterán volt.

Az ünnepi lakoma egy hatalmas kiterjedésű, fennsíkon lévő legelőn, ekével mélyen körülárkolt, gyéren fásított területen volt. Távolról legelésző állatok látszottak ide. A legelőt szétszórta cipónyi, zsemlényi nagyságú gleccserkövek borították, amelyet itt-ott halomba raktak. A körülárkolt rész egyik sarkában vagy két tucat gépkocsi állt. A fák alatt (még nem hajtottak ki) földbevert cövekeken néhány hosszú papírterítővel, illetve újsággal fedett gyalulatlan deszka asztal állt, mellettük földbevert lábakon hosszú padokkal. Csak férfiak voltak kinn, s ők tüsténkedtek, készítették elő a lakomát. Sajnos későn érkeztünk ahhoz, hogy lássuk, mint vágnak le egy jókora borjút. Érkezésünkkel már megnyúzva feküdt saját bőrén, levágott feje egy újságpapíron volt a földön. Így is figyelemre méltó volt végignézni és fotózni a feldolgozást. Egyetlen favágító tőke volt, amin a nagyobb csontokat fejszével vagy nehéz késekkel elvágták, különben guggolva, lehajolva bontották fel, zsigereit ki és darabolták fel saját bőrén. Vizet egyáltalán nem használtak, még kézmosáshoz sem. A testmeleg, párálló húsdarabokat különböző zománcos edényekbe rakták, s távolabb egy másik csoport ezt vette munkába. Egy kisebb asztalon darabolva apróbbra a húsos részeket, de mindig rajta hagyva a csonton. A legkisebb darabok is legalább öklömnyiek voltak, a hús apróra vágását legfeljebb otthon a konyhán ismerik. Akiknek nem volt tennivalójuk, hiszen eléggé sokan voltak, és az idősebbek, vendégek csoportokba verődve beszélgettek, többen a lócán lovagló ülésbe helyezkedve sakkoztak, s őket kis csoport vette körül, figyelve a játékot, bele-beleszólva. Mikor megérkeztünk egy-két ilyen csoportnál megálltunk, bemutattak bennünket, de általában folytatta mindenki, amit addig csinált.

Egy jókora dívány nagyságú, négyzögletes lemezből készült főzőedény alá tüzeltek és bele különféle füveket, zöldhagyma csomókat, sót, utóbb ízét elemezve borsot tettek. Majd hatalmas nyársakra húzgálva a megtisztított, jókora darabokra vágott belsőséget ebben a lében főzték egy darabig, aztán a tűz parázsánál sütötték pirosra. Ez a saslik.

Egyszerre néhány fiatalabb ember jelent meg és teríteni kezdtek: poharakat hoztak, több csoportba vodkás üvegeket raktak le, majd tányérokat. Mindenkinek egy zacskóból kis kupac sót szórtak a tányérja mellé, hogy majd maga tetszése szerint mártogathassa ebben a húsdarabokat. Kenyér került az asztalra. Rengeteg ital volt, de senki egy kortyot sem ivott eddig.

¹⁵ Erről a kérdésről részletesebben írtunk: Szabó I. – Szabó L., 1989. – Szabó L., 2001. - Az osztétek 58 Szovjetunió Hőse kitüntetéssel rendelkező harcostartanak számon. Szerte emlékművek állnak az elesett hősök tiszteletére.

Akkor asztalhoz ültünk. Az ülésrenden egy darabig vitáztak, mert Grigorij nem akarta a főhelyet elfoglalni, holott ő koridős is volt, nemcsak díszvendég. Végül elfoglalta a tamada helyét, s tőle jobbra-balra ült a korban következő, aztán mi, a vendégek, s tovább kor szerint, amíg fértek az asztalnál. Egy fiatalabb csoport a másik asztalnál helyezkedett el ugyanilyen rend szerint. Ez a lakomának még csak a bevezetője volt. A belsőségeket fogyasztották el kenyérrrel és vodkával, sok savanyúsággal, hogy jól érezzék magukat, amíg elkészül a tovább fővő hús is. A tamada tósztjával indult ez az előlakoma, s más tósztok is elhangzottak, a két legöregebb beszélt, majd mások is. Megfigyelhető volt, hogy ez még nem egészen szertartásszerű része az egész napon át tartó, valószínűleg éjbenyúló lakomának. Az asztal végéről vagy bárhonnán közbe is szólhattak az emberek, s nemcsak a tamada felkérésére szóltak mindenkire, hanem társalogtak távolabb ülőkkel is, nemcsak szomszédakkal. Inni is lehetett bárkinek, amikor akart, de pár szót azért mégis mondani kellett, valakire/valamire rá kellett köszöntenit a poharat. A szakácsok, egyéb munkát végző férfiak ezalatt állva ettek, ittak székre, hordókra, a pad végére letett ételekből, italokból. A körülhordott nyársokról kézzel tépték le a tüdőt, májat, vesét. A nyelvet külön nyáron hozták, és azt kézzel széttépve úgymond kiosztották, hogy mindenkinek jusson. Általában végig kézzel ettünk, kése nem mindenkinek volt. A letépett húst, letört nagy falat kenyereket a sóban is meg-megmártogatták.

Időközben néhány újabb kocsi is érkezett, s némelyikben suttyó fiú gyerekek is voltak. Ők a kocsiból csak akkor szállhattak ki, ha erre engedélyt kaptak. Ezek aztán egymás között, külön a felnőttektől játszogatni kezdtek. Birokra keltek, különböző erő és ügyességet kívánó produkciókat mutattak be, s egy-két úgy harminc-negyven év közötti ember néha irányította is őket. Az idősebbek számára ezeket a versenyeket, küzdelmeket szinte szórakoztatásként adták elő.¹⁶

Úgy három órát kellett várni arra, hogy a borjú elkészüljön. Az asztalnál lévő rend egy idő múlva magától felbomlott. Ki-ki leülhetett, beszélgethetett, sőt ehetett, ihatott szabadon.¹⁷ Mi elindultunk néhány ember kíséretében a legelő távolabbi részébe fotózni az állatokat, pásztorszülőket. Autó szaladt értünk, hogy visszavigyen a lakoma színhelyére, mert kezdődött a valóságos lakoma.

Időközben érkezett egy Grigorijnál idősebb ember. Őt ketten is segítették a járásban, láthatóan megrokkant már, mégis ő ült a főhelyre. A lakomát szervező helyi orvos korának megfelelően az asztal vége felé telepedhetett le, csakúgy, mint a szövetkezet elnöke, aki épp, hogy helyet kapott az asztal végén. A tamada balján a két legöregebb ült, az egyik Grigorij volt, majd újra két idősebb jobbról-balról, majd mi, mint vendégek megbontottuk a kor szerinti elrendeződést. A lakoma folyamán, mert

¹⁶ Az itt látottak alapján, az oszét fiú játékokat („sportjátékok”) Szabó I., 1996. cikke dolgozta fel és mutatta be magyarul és angolul egy nemzetközi konferencián.

¹⁷ Megjegyzem, hogy itt az étkezés alatt sem volt töltőgetés. Volt pohár is, de sokan üvegből ittak, s a kötetlen időtöltés alatt is így volt.

jöttek többször is újabb emberek, néhányszor változott az ülésrend, mert az újonnan érkezettek koruknak megfelelő helyre ültették. Így pl. az először második helyen ülő Gigorij végül negyedik helyre került. Egyedül a tamada és a mi helyünk (vendégek) nem változott. Feltételezem azonban, ha nálunk idősebb vendég jött volna, akkor mi is hátrább szorultunk volna. Egy másik asztalnál ültek a „fiatalok”. Tamadájuk legalább ötven éves lehetett. Ez az asztal nemcsak kor szerint különült el, hanem koruktól függetlenül is, akik még nem voltak katonák, azok az asztal végére szorultak egy csoportban. Egy harmadik kis asztalnál a suhanckorú fiúk kaptak helyet.

Az asztalt újratejézték a szakácsok és azok, akik fiataloknak számítottak. A tamada elé pirog került. A szokás szerint temetésen, szomorú összejöveteleken páros számú pirogot tesznek az asztalra. Itt azonban három volt, noha az elesett hősök emlékére rendezték a lakomát. Mint megtudtuk, ez azonban örömnépnep is, mert a győzelem a fontos, a hősi halottaknak a tisztelet és nem a gyász jár, ezért van páratlan számú pirog az asztalon. A három pirog a rend szerint egymáson elcsúsztatva feküdt a tálon, hogy lássák az istenek, mert ez nekik szóló áldozat is. Ezt itt el is mondták. Azért is jegyzem meg a tálalási formát, mert hasonló nagyságú palacsintákat is hoztak, ezek azonban zsebkezdő vagy szalvéta módjára háromszög alakúra hajtogatva feküdtek a tányéron. Mivel a belső részeket már elfogyasztottuk, így a tamada elé a nyak részből, lábból, farokból álló csontos húсок kerültek a pirogra helyezve. A fej nem került az asztalra, nem is láttam, hogy ezt elkészítették volna. Úgy mondták, hogy ezt vagy a fiataloknak szokták odaadni, vagy ha még másnap is folyik a lakoma, azzal kezdik az új terítést, hogy azt a tamada elé helyezik. Az asztal savanyúsággal, kenyérrrel, különféle zöldségekkel (ízletes, illatos kaukázusi füvek) volt terhelve.

A lakoma a tamada tósztyájával kezdődött. Mindenki felállt pohárral a kezében. A másik asztaltól vagy tízen a legidősebbek közül tamadájukkal az élen vonalban felsorakoztak mögöttünk az egyik oldalon. Igen szertartásosnak hatott az egész. A tószty oszétül hangzott el. A tamada hangját elváltoztatva, kissé vontatottan, kántálva mondta el beszédét. Azokról emlékezett meg, akik nem tértek vissza a frontról. Megfelelő helyeken kórusban mondtak rá valamit, amit mindenki ismert és tudta, mikor, mit kell mondani. Egyszerre, azonos ritmusban válaszoltak egymásnak. Az egész erősen szertartás jellegű volt, s leginkább a litániához hasonlítható. Mégis különbözött tőle – lehet a nyelv miatt éreztük így –, mert annál sokkal keményebb, férfiasabb, nem akarom mondani, hogy „pogányabb” karakterűnek tűnt. A tószty végeztével mindenki fenéki üritette poharát, s maga elé mormogta oszétül, oroszul: Adja Isten! (Daj Bog!). A tósztyok egymást érték, és ülésrend szerint haladtak előre. Mindig csak a tamada felkérésére lehetett tósztyt mondani, és kapcsolódni kellett az előző témához. Újat kizárólag a tamada kezdeményezhetett. Ez az ő joga. Ő irányítja a beszélgetést.

Bizonyosság erre, hogy mindaddig, míg nem került ránc sor, csakis az elesett hősökről, bajtársakról szóltak, és oszétül. Mikor mi következünk egyszerre oroszra

váltott, és poharát ránk emelve hozzánk szólt, bennünket köszöntött. A vendégségről, barátságáról beszélt, de úgy, hogy azért tematikailag kapcsolódjon a háborúhoz is. Ez nem volt nehéz, hiszen a jelenlevők közül többen harcoltak Magyarországon, s először erre utalt. Aztán került elő a két nép és a jászok-oszétek kapcsolata, illetve saját, igen megbecsült oszét hősük, Plijev lovassági tábornok, aki a Jászságban is megfordult.¹⁸ Mikor mi végeztünk, újra ő váltott témát, és visszatért a háborúra, az elesett bajtársakra. Külön felállva mondtak tósztot Sztálinra is, aki megmentette a Kaukázust, Oszétiát. Mikor reá ittunk vagy elhalt hősökre egy cseppnyit mindenki kilötytett poharából a földre.

A tósztok mind ritkábbak voltak, és megindult az asztalszomszédok között a társalgás. Mikor egy-egy csoport már nagyon állandósult a tamada felkért valakit hozzászólásra, és ezzel újra egy mederbe terelte a beszélgetést, majd ezeket az asztalnál mindenül tovább üzték-fűzték.

Az asztalon levő ételekből mindenki szabadon szedhetett. Az ivás sokkal kötöttebb volt. Ha az elesett hősök emlékére, valakinek az egészségére, a vendégekre, hősökre (köztük Sztálinra, Plijevre) ittak fenéig kellett kiüríteni a poharat. Annak is, aki tósztot mondott. A többiek azonban ilyenkor nem ihatták meg poharuk egész tartalmát. Kétségtelen, hogy az ivás ritmusát a tamada adta meg. A mellettünk ülők bennünket, akik nem ismerhettük a lakoma rendjét, mindig figyelmeztettek, hogy mikor mit kell csinálni: mennyit ehetünk, mikor ihatunk és hogyan (állva, ülve, kis italt kilötytintve, fenéig vagy félig). Ha elvétettük másodjára, figyelmeztettek, hogy legközelebb büntetést kapunk. Mögöttünk három-négy fiatalabb ember sorakozott, akiknek tisztje volt arról gondoskodni, hogy a pohár állandóan tele legyen. Amint letettük siettek újra tölteni, inni persze csak a rendnek megfelelően lehetett. Az ivás rendje természetesen az evés menetét is megszabta.

Az étkezéssel kapcsolatban megjegyzendő, hogy tényérok és evőeszközök nincsenek. Az egész lakoma során kézzel ettek, a húsokat tépték, majd harapták a falatokat, leszopogatták a csontokat, majd egyszerűen az asztalra tették. Marokra fogva a zöldségeket a húsokhoz, piroghoz, kenyérhez nagyokat haraptak belőle. Nem könnyű úgy enni kézzel a szaftos húsokat, hogy a kezük, arcuk ne üsszon a szaftos lében. Nekünk elő kellett venni időnként a zsebkendőnket. Ők azonban meg sem törölték kezüket, arcukat, szájukat is csak kézfejjel: a kenyér, a pirog, a zöldségek levelében ügyesen töröltették tisztára ujjukat. A fiatalok arról is gondoskodtak, hogy a tálakról ne fogjon el az étel. Erősen figyeltek és mindjárt ott voltak, ha valakinek pótolni kellett valamit, vagy szüksége volt akármire.

A lakoma egy pontján a fiatalok saját asztaluk mellett felálltak, a legidősebb öthat ember pohárral kezében felsorakozott félkörben a mi tamadánk körül. Tamadájuk előre lépett, és rövid oszét nyelvű tósztot mondott, amiben az öregek iránti

¹⁸ Bagi G., 1989.

tiszteletükről, a háborúban helytállt hősi generációról beszélt. Majd fenéig ürítették poharukat, velük együtt mi is. Ezt követően a lakoma kissé lazább rendűvé vált, de tovább ritkultak a tósztok. Ebben nagy szerepet játszott az, hogy éneklésre került sor. A tamada utáni második ember, a féllábú, nagykedjű, hatalmas hangú Mitya hősi énekbe kezdett. Több versszakból állt. Háta mögött a másik asztaltól átjött több jó hangú fiatal, a mi asztalunktól is többen mögé álltak, s többszólamú, rögtönzött, de hallhatóan sokszor előadott éneket mutattak be. Ritmikus felkiáltások, kitarított hangok festették alá a meglehetősen recitativ fő szólamot. Ezt más, rövidebb, olykor lírai dalok követték, majd ismét hősi ének következett. Néha megálltak és beszélgettek arról, hogy ki is az, akiről az ének szólt. Mivel mindez oszétul folyt, csak rövid információink lehetnek az énekek témájáról, tartalmáról. Katonadalok is elhangzottak, amelyek egy részét oroszul énekelték a második világháborús frontharcosok. Az idős tamada is fáradni látszott, s láthatólag jól jött neki, hogy tisztje már lazulhat kissé. Ám ha valamelyik hős került szóba, azért poharat köszöntött rá mindenki az ő vezetésével.

A lakoma, mint ezt később megtudtuk, még másnap is folytatódott. Szürkültek távoznunk kellett, hogy Grigorij szereplését megnézhessük a faluban televízió. Búcsúzásokor kezdtek hozzá a halpucoláshoz, amit éjjél körül szolgáltak majd fel.¹⁹

Névnapi lakoma Szent György napján a közösségi házban

A Fiagdon-völgyi Dvizsz faluban Szent György napján véletlenül lettünk egy névnapi lakoma részesei. Valamennyi eddig bemutatott étkezés és lakoma közül ez volt a leghagyományosabb.

Már maga az, hogy véletlenül egy elkezdődött lakomába cseppentünk bele, s alkalmunk volt látni, hogy amikor egymás között vannak, s váratlan vendég érkezik, mi történik, hogyan viselkednek, igen tanulságos volt. Nem lehet véletlen, hogy azonnal Tolsztoj Hadzsi Muratjának az a jelenete jutott eszembe, amikor a menekülő főhős egy háznál hirtelen megjelenik és vendégül látják. Maga a környezet és a helyszín is fokozta ezt az érzést. Egy kis faluban álltunk meg azért, hogy ott félig sziklába vajt (ma már romos) erődített házakat és lakóbástyát, illetve templomot fényképezzünk. Amíg a felvételeket készítettem és Haritonra vártunk, aki bement egy épületbe, hogy kinyitassa valakivel a templomot, emberek jelentek meg, s invitáltak bennünket a templom melletti nagyobb épületbe, a falu közösségi házába. A kívülről vakolatlan kőépítmény egyszatú volt, hozzá ragasztva egy féltetős, fészerszerű rész, ahol hatalmas, kör alakú vasháromlábbon álló üst alatt tüzeltek, egy nagy asztalon férfiak húst daraboltak, belet pucoltak, előkészítették a lakomát.

A teremben egyetlen nagy hosszú asztal nyújtózott végig körbejárhatóan, mellette lócákkal. A terem közepén egy mennyezetig érő (azt alátámasztó?) faoszlop állt,

¹⁹ Egy nagy motorbicikli oldalkocsija színültig volt élő hallal. Időnként vizet öntöttek bele. Ennek elkészítési módját már nem láthattuk.

színes szalagokkal díszítve.²⁰ A falba vájt vakablakban tálak, tányérok, kések, bicskák, poharak, és egyikben egy halom kisebb méretű tehénszarv (tülök), ami ivókürtként szolgált. A rövidebbik falon néhány kisebb ikon is függött, s az asztalfő fölötti falrészben egy sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló nagyméretű, bekeretezett kép.²¹ A kép alatt, asztalfőn egy jól megtermett ember (61 éves), ő volt a tamada, s egyben az ő névnapját ülték.

Amint megjelentünk, átrendeződött az addigi ülésrend. A tamada jobbján maradt egy idősebb ember, de mellé a velünk érkezett párttitkár, Koszta (tsz. elnök), majd az öcsém ült. A baljára Hariton, majd én ültem. A hosszú asztal végén a fiatalabbak (40-50 évesek) egy része ült. A fiatalabbak másik része felszolgált, a fészterben dolgozott. Ők gondoskodtak arról, hogy a poharat mindig teletöltsék, amint akár félig kihajtvá letették. Ugyanígy az ételeket is mindig pótolták.

A tamada köszöntött bennünket, mi válaszoltunk rá a felkérés sorrendjében. Megtudtuk, hogy ünnepeltünk járt katonaként Magyarországon, géppuskás volt, részt vett Budapest ostromában. Mindenki kézzel evett, s tányér sem volt előtte. A kivett, nagyobb darabokban lévő húsokat kézben tartották, a csontot az asztalra rakták. Jóllehet egy nagy halom kés és bicska volt a vakablakban, egyetlen nagy éles kés feküdt a tamada előtt, amivel a pirogot felvágta. A húst, ha valamely részét szétosztották, kézzel tépte el, s adta a kezébe annak, akinek szánta. A pirogot is ő osztotta el hasonló módon.

A terítésről külön kell szólnunk. A házaknál, vendéglőkben fogyasztott ételek ugyanis, mint ezt már leírtuk, többnyire pulykahúsból készültek. A győzelem napján tartott lakománál már a borjú megfelelő részei (a fej kivételével) a szokás szerint kerültek az asztalra. Itt azonban a levágott juhot teljesen szabályszerűen tálalták fel. Mikor mi megérkeztünk, akkor még nem ettek, éppen akkor kezdték az asztalra pakolni az ételt. A fiatalabb férfiak legidősebbje behozott két tálon pirogot, amelyek egymáson az előírás szerint el voltak csúsztatva. Ezt letették a második legidősebb ember elé, egy másikat a vendégek elé. A pirogokra három saslikos nyársat fektettek, amire belsőség darabok voltak felhúzva. Egy harmadik nagy tálon volt a juh megpörkölt, főzött feje, szarvastól, mindenestül, homlokán jókora kereszt alakú vágással. Mellette a birka nyelve tövestől kitépve, a birka lapockája, és a nyakrésze. Később egy külön tálon, mint ingyenc falatot hozták be a főzött, úgy 10-15 centisre

²⁰ Nálunk, a palócoknál meglévő boldoganya házoszlophoz hasonló, kultikus célt is szolgáló oszlopon a színes szalagokat az előző lakodalmi ünnepeken és keresztelezőkön kötötték rá. Ha fiúgyermek születését ünneplik, akkor piros, ha leányt fehér szalagot kötnek az oszlopra. Fából faragott gyertyatartók voltak körben, hasonlóan felszalagozva, de már villannyal világítottak.

²¹ A közösségi házat különböző közösségi összejövetelekre, ünnepekre használják. Több környező falu is igénybe veszi.

vágott juhbelet, amiből mindenki kéztől kapott. A tamada egy jókora füles bögréből ivott, mindig csak arakot.

Legelőször a legfiatalabb legény lépett az asztalfőhöz. A tamada és a többiek is felálltak. A tamada egyik kezébe vette az egyik sasliküstő nyársat, amin a megpárolt, parázson pirosra sütött belsőségek voltak. Másik kezében tele pohár volt. Poharát megemelve pár szót mondott, majd a nyársról levett egy darab húst, és a legfiatalabb kezébe adta, végül levágta a juh fejéről a bal fület, és keresztbe téve az arakos poháron néhány szó kíséretében átnyújtotta a legfiatalabbnak. Az egész aktus és a fül azt szimbolizálta, hogy a fiatalok nyissák ki fülüket, hallgassák az idősebbeket és tanuljanak tőlük. A legényke megköszönte, megemelte a poharat, belekóstolt, majd átadta a mellette álló idősebb embernek, aki fenéig kiürítette. Neki nem volt még szabad inni. A katonaviselt legények ihatnak csupán szeszes italt, jelenhetnek meg nyilvános helyen.

Ezután következett a tamada állva elmondott tóosztja, majd még két másik tóoszt követte az együttlétről és a barátságról, illetve a vendégekről.²² A nyelvet darabokra szaggatták, és a tamada a hozzá közelebb ülőknek adott egy-egy falatot belőle, hátrább a saslikot hozó fiatal osztotta szét.

Ezután a tamada fogta a kést, és ünnepélyesen kereszt alakban felvágta a három pirogot. Egymásra tolta és a hármat egyszerre vágta át. Ezután a hozzá legközelebb ülők között az első tál tartalmát kézzel szétosztotta. A fejet érdekes módon ekkor nem ették meg, ott maradt a tálon. A tamada az egyik lapockát és a nyak egy részét vette ki magának. A másik pirogot már nem ő vágta fel, hanem valamelyik idősebb, s osztotta szét kézzel. A húst, a savanyúságot, zöltséget ki-ki maga vette ezután tetszés szerint.²³

A fiatalabbak képviselőtében az ő tamadájuk is tiszteletét tette a tamadánál, miközben mögötte felsorakoztak vonalba állva a többiek. Egy idő múlva itt is kialakultak a beszélgető körök, s a tamada mind ritkábban hozta össze a társaságot tóosztjával. Éneklésre is sor került. Elhangzott hősi ének is, aminek tartalmát, a megénekelt hős érdemeit, nagyságát megbeszélték, méltatták, tóosztot mondtak rá. Tanúi lehettünk annak, hogy mit is jelent az, hogy az oszét lakoma felér egy akadémiával: a felvetett

²² A tóosztok oszétul hangzottak el, kivéve, amikor hozzánk a vendégekhez szóltak. A társalgás során a háború, a magyarországi harcok nem egyszer előkerültek. Szent Györgyre és Sztálinra külön fennállva mondtak tóosztot. Általában politikáról nem esett szó, társalgás közben azonban kifejtették, hogy Sztálin volt az igazi férfi. Úgy tartják, hogy az anyja oszét volt. Sztálin alatt rend volt, Hruscovról, mint valami bohócról beszéltek, de Andropovot igazi férfinak, kemény embernek tartották. Breznyevről sem voltak jó élménnyel, pipogya férfiatlan, határozatlan embernek tartották. Csernyenkora pedig csak legyintettek. Sztálinban az oszét katonai erények megtestesítőjét, az igazi férfit tisztelték.

²³ Elmondták, hogy korábban a lapockából jósltak, következtettek az alakjából, erősségéből, a csont felületének mintázatából az állatszaporulatra, termésre, betegségre, időjárásra. Ám, hogy mi mit jelent, azt már senki nem tudta elmondani.

téma sokszoros körüljárását, más-más oldalról való megbeszélését, szabatosan, kerek világos mondatokban, s a poharazgatás ellenére tiszta fejjel. Az ünnepséget szervező, az asztal vége felé ülő, fiatalabb korosztályhoz tartozó házigazda igen sűrűn jutott szóhoz. Mint megtudtuk nemcsak házigazdai minősége miatt, hanem mert szépen és okosan beszélt, jó volt hallgatni.

Mi távoztunk, megittuk a *pacsoťmij bokált* (megtisztelő pohár), és kifelé menet kaptunk egy csontos húsról letépett falatot, amit a szánkba tettek. Ez volt az elbocsátás.

Még javában, hihetőleg másnapig tartott a lakoma, amikor felkerekedtünk, és búcsút vettünk szíves vendéglátóinktól.²⁴

Az oszét lakoma szertartásosságának gyökerei

Öncélúnak tűnhetett a sok oldalon át tartó, olykor ismétlődő részeket, mozzanatok is tartalmazó étkezés és lakoma leírás, következésképp az olvasó számára meglehetősen unalmas is. A betűk e sivatagán mégis át kellett verekedni magunkat, hiszen a különböző alkalmak étkezési rendje, az egyes mozzanatok hitelesen csak így jeleníthetők meg. Egyik alkalommal az ülésrend, másszor a köszöntés, majd a terítésben megmutatkozó különbség vagy azonosság kap nagyobb szerepet, illetve az egyes cselekmények, más-más társulásban zajlottak le, ismétlődtek meg a jellegzetes mozzanatok, melyek az oszét étkezés, lakoma karakterét adják. Olyan lakoma nincsen, amely valamennyit egyszerre tartalmazná, a szokás „állatorvosi lovát” pedig nem akartuk életre kelteni. A különböző leírásokat utólag végig tekintve kiszűrhetjük a legjellegzetesebbeket, és mint hiteleseket ezeket tesszük elemzésünk alapjává. Mindenekelőtt a hétköznapi *evés* (étkezés) és a *lakoma* között kell különbséget tennünk. Ezeket ugyan már az anyag bemutatása során is külön csoportban tárgyaltuk, mégsem árt a jellegzetességeket röviden összegezni. A leírások alapján megállapítható, hogy több lényeges ponton különböznek egymástól.²⁵

1. *Lakoma csak ritkán van, az étkezés minden nap. Az előbbit valami rendkívüli alkalom hívja életre (áldozat bemutatása, valakinek, valaminek az ünnepe, vendég fogadása, fontos, a közösséget érintő dolgok megbeszélése, eldöntése), az utóbbi természetes életszükséglet.*

Az oszétek köznapi étkezéséről, az oszét konyháról, konyhai eszközökről számos

²⁴ Az órákon át tartó lakoma során bőven volt alkalmunk a mellettünk ülőktől az egyes cselekményeknek az okát, értelmét megtudni. Szabadon fényképezhattunk is, hazaérve az egészet leírtuk, majd magnetofon szalagra rámondtuk friss élményeinket. A tisztázatlan kérdéseket később még tisztáztuk, pontosítottuk. Közben a tósztokról, énekekről is készítettünk magnetofon felvételt.

²⁵ A hétköznapi *evés* (étkezés) és a *lakoma* eredendően különbözik egymástól, hiszen célja áldozat bemutatása. A szakrális cselekményt követi a lakoma, melynek során elfogyasztják az áldozati állat maradványait. Ma a lakomának ez az alapvető célja már nincs meg, ezért jelen írásunkban nem is foglalkozunk vele.

leírással rendelkezünk. Jól ismerjük az irodalomból a legfontosabb alapanyagokat, a felszolgált ételeket, készítési módjukat, az alapvető táplálékokat, s a család asztal körüli elhelyezkedését.²⁶ A XVIII. századi nagycsalád étkezésének leírása majdnem szóról szóra megegyezik Morvay Juditnak a nagycsalád étkezéséről, ülésrendjéről, az öregek, a fiatalok, a nők és a gyermekek szerepéről szóló XIX. századot rekonstruáló képével.²⁷

Az általunk leírt alkalmak mindannyiszor átlépték a teljesen hétköznapi táplálkozás határát, hiszen vendégek voltunk, s emiatt a tisztán családi élet hétköznapjaiba nem láthatunk bele, azonban idővel sok mindenre következtetni tudtunk.

Pár nap elteltével kezdtük megszokni a helyi rendet, s megkopott annak újszerűsége, részben mert együtt lakva összelegeledtünk, részben mert jelenlétük nekik is természetessé vált. Ezért a napi rendes étkezés vesztített feszességéből, ünnepélyességéből, vendégfogadó jellegéből. Ahogyan minden közösségnek megvannak a maga köznapi szokásai és azok rendje, időbeosztása, kötelmei fel sem tűnik a benne élőknek, ugyanígy formálódott és vált természetessé mindkettőnk számára a helyi rend. Egy családban, közösségben mindenkinek megvan a helye az asztalnál, (pl. a házigazda helye az asztalfőn, a családtagok helye: felnőttek, gyermekek, nők, gazdasszony), a neki szokás szerint járó rész az ételből (pl. ki kapja a szívét, máját, szárnyát, püspökfalatját), a tálalás sorrendje (pl. a gazda először kap vagy szed, az ülésrend sorrendjében kapnak, szednek, a gyermekeknek osztanak; ha közös tálból, bográcsból esznek, ki-ki maga előtt kanalazhat), és még sok egyéb feladat, cselekmény, eszköz, kialakult egyéni szokás (pl. Ki szegi meg a kenyeret? Megkeresztelik-e? Ki mond asztali áldást? Mondanak-e? Ki kezdi meg az étkezést? Kívánnak-e jó étvágyat? Ki mikor állhat fel az asztaltól? Ki cseréli a tálakat, tányérokat? Ki tölt italt? Ki szedi le az asztalt?). Ezek és még egy sereg funkció, szerepkör, szabály fel sem tűnik a benne élőknek, mert ebbe növekedett bele, és számára ez a természetes, sőt egyedül lehetséges. Az idegennek viszont, aki ezeket nem ismeri és máshoz szokott hozzá, némely mozzanat különösnek, furcsának, jellegzetesnek tetszik. Meg kell tanulnia, el kell sajátítania, hogy be tudjon illeszkedni az új környezetbe, közösségbe.²⁸ Egy idő múlva mi is megszoktuk a napi étkezés helyi rendjét, eltűnt újdonsága, igazodtunk hozzá.

²⁶ Kalojev, B. A., 1971. 164-172.; 206-208. – Totoev, F.V., 1987. 243-245. – Blicev, M.M., 1977. 182-185. – Uarziati, B. Sz., 1990. – A szerző *Szvjazi sz narodami Kavkaza* című könyvében a környező népek kultúrájával való azonosságokra és eltérésekre utal, s minden esetben foglalkozik a táplálkozással is. – Csibirova, L. A. szerkesztésében megjelent *Peridicseszkaja pecsat Kavkaza ob oszettyinü i Oszetinah* kiadványsorozat öt kötetében a kutatók a XIX-XX. század fordulója táján megjelent különböző sajtóterméket gyűjtötték össze az oszétekről és Oszétjáról. Ezek a leírások számtalan apró közlést, főként újságcikket tartalmaznak az oszét konyháról, táplálkozásról. Mutató könnyíti meg visszakeresésüket.

²⁷ Blicev, V.H. – Tmenov, V.H. – Cibirov, G.I. - Totoev, F.V., 1987. 212-214.

²⁸ Ezért érzi magát egy kívülről új közösségbe került egyén idegennek, s tekintik őt, sőt még olykor gyermekeiket is *gyüttmenteknek*.

Amint ez valami miatt ismét megváltozott (pl. vendégek érkeztek és nem négyen ültük körül az asztalt), ünnepi ételek, italok, a már megszokotthoz (hétköznapihoz) képest másféle és többfajta étel került az asztalra, a szobában terítettek. A különbözőség, a köznapiból való kilendülés minden mozzanata tudatosult bennünk és megéreztük, hogy a hangulat ünnepivé változott egyazon lakáson vagy azonos körön belül. Utólag számba véve a változtatásokat jelentéktelennek tetsző különbségeket rögzíthetünk, mégis ezek együtt más, ünnepi hangulatot teremtettek. Az utólagos elemzés során megállapíthatjuk azt is, hogy az elv mit sem változott, ugyanaz a szabály érvényesült, csak eltolódtak az arányok, áttevődtek a hangsúlyok. Pl. addig is minden reggel volt valami szeszes ital a reggeli asztalon. Borisz Kaloev az asztalfőn ülve megemelte a poharat: Daj bog! köszöntéssel. Május elsején állva mondta legelőször: Sz prázdnyikom!, és később is, ha ittunk, ülve erre emelte a poharat. Köznapokon Galina porciózta ki az ételt, ünnepen Borisz tette tányérunkra (kézzel fogva) a húsdarabot. Más étkezéskor magunk töltögettünk az üvegből bort, vodkát, ha akartunk, május elsején ő gondoskodott, hogy tele legyen a poharunk, s köszöntésre ittunk. Mondhatjuk, hogy ez a különbség nálunk is megvan, ekként válik el a köznapitól az ünnepitől. Így is van. Ám itt mindez elmondhatatlanul és leírhatatlanul szertartásszerűbb, feszesebb.

2. A lakomán kizárólag felnőtt férfiak vesznek részt. Az öregeknek, egyáltalán az életkornak különleges fontossága, kiemelkedő jelentősége van. A nők az ételeket vagy azok egy részét készítik el, a még nem katonaviselt fiúk is az elő- és utómunkálatok részesei. Ha megjelennek, a nőket a gazdasszony képviseli meghatározott szertartásos körülmények között, a fiatalok felszolgálnak, külön csoportot alkotnak, s azzal a céllal vannak jelen, hogy belenevelődjenek a szokásrendbe. A mindennapi (pl. családi) étkezésnél viszont mindkét nem és minden korosztály jelen van.

Az antik lakomák résztvevői szintén csak férfiak voltak. Platon leírása szerint a férfiak Agathonnál együtt lakmároztak, s külön, valahol másutt voltak együtt a nők. Vacsora után ugyanis így szólt Erüximakhosz: „...megállapodtunk abban, hogy ki-ki annyit iszik, amennyit akar, és semmiféle kényszer nem lesz, azt javasolom, küldjük el a fuvoláslányt, aki az imént érkezett, fuvolázzon magának, vagy ha tetszik, az asszonyoknak odabenn, mi pedig töltjük ma beszélgetéssel az időt. Hogy miféle beszélgetéssel? Ha kívánjátok, erre is tehetek javaslatot.”²⁹ A győzelem napján vagy Szent György napkor rendezett oszét lakomákon is kizárólag férfiak vettek részt. Az asszonyok, vagy az őket képviselő gazdasszony, ha meg is jelent, korlátozva volt: nem ülhetett le az asztalhoz; nem lépte át a küszöböt; a reá és a többi nőre mondott köszöntőkor megemelt poharát nem ihatta ki; nagy megtiszteltetésnek

²⁹ Platon, 1983. 155. – Megjegyezzük, hogy itt rabszolgák szolgáltak fel.

vette, hogy megjelenhetett a férfiak előtt; megdicsérték és értékelték konyhaművészetét (pl. vendégségben Humalag faluban).

A legfontosabb döntéseket Uasztürdzsihez, illetve az ő keresztény megfelelőjéhez, Szent Györgyhoz fohászokodva, a neki rendezett áldozati lakomákon a férfiak közössége hozta meg (háború, béke, fontos gazdasági döntések, az egész közösséget, családot érintő bármilyen cselekmény). A nők ki sem ejthették Szent György nevét, a férfiak isteneként tisztelték. Következésképp a tiszteletére rendezett lakomákon sem vehettek részt.³⁰

Az ókori görög lakomákon a vendégséget adó házigazda ült a főhelyen, illetve alkalmilag választották meg az arra legérdemesebb embert. Amikor eldőlt Agathon lakomáján, hogy az este folyamán Erószról beszélgetnek majd, Paidroszt, Szókratész tanítványát és Platón barátját kérték meg, mint legalkalmasabbat, hogy először szóljon, s vezesse a beszélgetést.³¹

A kor szerinti ülésrendet, a koridős lakomán betöltött szerepét az anyag bemutatásakor elégszer hangsúlyoztuk. Hogy ez mennyire szigorú és meghatározó (más kaukázusi népeknél is) arra példa az alábbi történet. Egy alkalommal Hruscsov látogatott el Ordzsonikidzébe és természetesen tiszteletére lakomát rendeztek. Amikor a megterített asztalhoz letelepedtek, Hruscsov természetes mozdulattal az asztalfőre ült. Ekkor rászóltak és felállították onnan, hogy az a tamada helye, és ő, mint vendég kora szerint nem is az első vendéghelyre ülhet, mert kíséretében nála idősebbek is voltak. A nagyhatalmú főtitkárnak volt humorérzéke és nem sértődött meg, követte az oszét szokást később is, amikor tósztokat mondtak.³² Lukács evangéliumából tudjuk, hogy más népeknél az asztali ülésrend lakomák alkalmával érdem (tett, rang, gazdagság) szerint is alakulhatott. Jézus a következő példázatot mondja: Ha valaki meghív lakodalomba, ne ülj főhelyre, mert lehet, hogy nálad érdemesebb embert is meghívott. És odamegy hozzád, aki meghívott téged is meg őt is, és így szól: Engedd át ennek a helyet!, akkor szégyenszemre utolsó helyre fogsz kerülni. Hanem ha meghívnak, menj le az utolsó helyre, hogy amikor jön az, aki meghívott, így szóljon hozzád: Barátom ülj feljebb! S akkor becsületed lesz minden asztaltársad előtt. Mert aki felmagasztalja magát, megaláztatik, aki pedig megalázza magát, felmagasztaltatik.”³³ A kor szerinti szigorú ülésrendet kaukázusi, ezen belül oszét sajátosságnak tekintik. Ugyanígy vélekednek, s ősi rendnek tartják a fiatalok lakomákon betöltött szerepét is.

A fiatal férfiak, ha meg is jelentek a társaságban, külön csoportot alkottak, külön asztalnál ültek, kiszolgálták a felnőtt férfiakat, nem szólalhattak meg engedély nélkül, ha nem voltak katonák vagy nem töltötték be a 18. életévüket, szeszes italt egyáltalán

³⁰ Gulyás É., 2007. – Lásd cikkét e kérdéssel kapcsolatban ugyanebben a kötetben.

³¹ Platón, 1983. 155-157.

³² Itt jegyzem meg, hogy Hruscsovot nem sokra becsülték a férfias, kemény Sztálint és Andropovot kedvelő oszétek. A történetet is látható kárörömmel és büszkén adták elő.

³³ Szent biblia. Luk. 10.14. 7.

nem ihattak, a lakomán való szolgálattételt megtiszteltetésként fogták fel, s egyben ez tanulási, ismeretszerzési alkalom is volt számukra. (Erre több szimbolikus cselekmény utal: a fiatalok képviselője tamadához és idősebbekhez szóló köszöntője; a tamada rájuk köszöntött pohara; a juh fülének átadása; a suhanc korú fiúk vetélkedő-, s küzdősporth bemutatója; a közös éneklésbe való bekapcsolódás).

A városi körülmények (főleg lakásviszonyok), a hagyományos életformából való kilépés (mi értelmiségi környezetben fordultunk meg) a férfiak és nők elkülönülését már nem tették lehetővé, bár Ordzonikidzében a napi étkezéskor sem ültünk nőkkel egy asztalhoz. A moszkvai vendégfogadáskor a nők jelen voltak, de elkülönültek, és az asztal túlsó végére kerültek egy csoportban. Megfigyelhetően ők sohasem kezdeményeztek beszélgetést, ha kérdezték őket válaszoltak, köszöntöttek rájuk poharat, de csak belenyaltak valami édes likőrfélébe, s megtörtént az is, hogy az asztalfőn ülő Borisz Moszkvában többször is leintette a rosszkor szóló hölgyvendéget és fiatalabb unokaöccsét. Ordzonikidzében, Leningrádban a család nőtagjait megérkezésünkkel bemutatták de soha többet nem voltunk együtt. Nyilván illetlenséget követtem el, amikor kimentem hozzá a konyhába, illetve bementem szobájába beszélgetni, mert többször nem adott rá lehetőséget. Ugyanígy Hariton főiskolás fia is véletlenül bukkant fel egy kora reggel a konyhában reggeli közben, de ő sem ülhett az asztalhoz. Töltött nekünk, de nem ihatott.³⁴

Láthatóan a lakoma szigorú nemi és korbeli megosztottsága a városi környezetben és értelmiségi körökben a körülményekhez igazodva, de lényegét megőrizve tovább él, életben tartva több hozzá kötődő egyéb elemet is.

3. A lakomán – jellegétől függően – a hétköznapitól eltérő ételek és italok nagy bőségben kerülnek asztalra és elsősorban nem az élet fenntartását szolgálják, hanem szimbolikus jellegük, többlet jelentésük is van. Az ételek elkészítése és az étkezés módja, időpontja, rendje, szigorúan kötött, lefolyása, cselekményei szinte rituális, formájuk szinte merev és sérthetetlen.

A lakoma célja eredetileg áldozat bemutatása az isteneknek; könyörgés, hálaadás, valamely aktus, esemény megünneplése, fogadalomtétel. Az oszét istenek, a halhatatlanok igen közel állnak az emberekhez. Szinte közöttük járnak, sűrűn megjelennek, beavatkoznak sorsukba, paroláznak, szórakoznak velük, megharagszanak, bosszút állnak vagy éppen segítenek, megajándékoznak embereket, közösségeket, kiváló személyeket. A Nart-eposz „Mivel ajándékozták meg az églakók Szoszlánt?” című fejezetében „Az égi Szafa, a házi tűzhelyek védőszentje lakomát szándékozott rendezni az églakók számára.”³⁵ A lakomán ott

³⁴ Erre rákérdeztünk és kifejtették, hogy oszét fiú nem ihat 18 éves koráig. Az oszét ember nem részedhet le. Ha részegét látnánk a városban, mert vannak, azok csak oroszok lehetnek.

³⁵ A Nart-eposzról való idézetek, szövegek Kovács Béla Nart-eposz fordításából valók, amelyet rendelkezésemre bocsátott, s most megjelenés előtt áll. A kitűnő munka kéziratának megküldéséért ezúton mondok a szerzőnek köszönetet. – Megjegyzés: Kovács Béla fordításában mindig *tor* szerepel, míg én ezt a *lakoma* szóval jelölöm.

volt Uasztürdzsi, Uacilla, Kurdalagon, Galagon, Donbettir. „Szafa kivilágított termeiben az églakók a megrakott asztaloknál ülnek, östulok szarvából isszák a barna sört, a fiatal nart, Szoszlan pedig felszolgál nekik.” Szoszlán Szafa nevelt fia, de nem tartozik a halhatatlanok (istenek) közé, hanem a nartok egyik népes, híres és vitéz Ahszartagat nemzetségből való. A lakomán a kiváló képességű Szoszlánt az istenek megajándékozzák valami olyan dologgal, ami csak is az ő tulajdonuk, amivel ők rendelkeznek, ők az istenei (pl. csodálatos kard, gabonamagvak, a nyáj védelme, betegség elleni oltalom). Ugyanakkor közlik, hogy ezért milyen áldozatot kell esetenként bemutatni. Pl. Afszati, a vadak uralkodója azt kívánja az erdőben és a síkságon élő állatok átengedése fejében, hogy „... az a vadász, aki vadászni készül, hozzon magával három lepénykét otthonról; az átkelőkben pedig megemlékezzen nevemről. Azután pedig, amikor a Fekete-hegyekben zsákmányt ejt, és megöli a vadat, a jobb bokacsontját őrizze meg és adja át annak, akivel először találkozik.” Szoszlán a zord Galagonnak, a viharok, hóföregetek istenének a gabona elszorását lehetővé tevő enyhe szélért mond köszönetet, s tesz áldozati felajánlást: „Én pedig szavam adom, a nartok szavát, hogy minden esztendőben a termésből az utolsó lapátnyit neked fogjuk felajánlani.” A véres áldozatok (korábban még ember is) bemutatása egyúttal a lakomák alapjai is. Étél és ital áldozatot mutatnak be az isteneknek, nekik ajánlva, olykor tűzbe vetve, elégetve az áldozati állat bizonyos meghatározott (felajánlott!) részeit, majd a maradékot, az állat egészét rituális étkezés során (lakoma, tor) közösen elfogyasztják.

A lakoma ősi soron minden kultúrában két részre oszlik: az első, meghatározó résznek szakrális, a másodiknak társadalmi jellege az erősebb. Az áldozati állat rituális levágása, áldozat bemutatása, felajánlása az isteneknek, amelyet meghatározott, kiválasztott személyek végeznek. A tulajdonképpeni lakomának közösségi jellege van, s a résztvevőknek meghatározott szerepük. A kettő között szoros kapcsolat van, és lefolyásában, jellegében hatnak egymásra. A már idézett, Platon által leírt lakoma is két részből állt: „Így szólt Agathon, miközben a késlekedő Szókratészt nem győzték vámi: „Bennünket, többieket pedig, fiúk, lássatok el jól... képzeljétek el, hogy meghívott vendégeitek vagyunk, én is meg a többiek is, és vendégeljétek meg bennünket úgy, hogy aztán megdicsérjünk érte... Ezután vacsorához láttak... / időközben a megérkezett Szókratész is asztalhoz ült/... és megvacsorázott a többiekkel együtt, italáldozatot mutattak be, énekeltek az isten tiszteletére, s elvégeztek minden egyebet is az előírások szerint, míg végül az ivásra került a sor. Ekkor Pausaniasz – úgymond – ilyen beszédbe kezdett...” S előterjeszti, hogy milyen témát vitassanak meg ez alkalommal a lakoma során.³⁶

„Miller, V. az oszét lakoma bemutatásakor az áldozatot és az azt követő lakomát mint két eltérő jellegű, de szorosan összekapcsolódó részt hangsúlyozza és pontról-

³⁶ Plátón, 1983. 153-154.

pontra leírja.³⁷ Az általunk közölt lakomák vagy lakoma jellegű étkezések, még ha az elesett hősök tiszteletére vagy Szent György napkor, illetve május elsején rendezték is, tartalmukat tekintve nem voltak, vagy nem is lehettek szakrális jellegűek. Az ilyen vonatkozások kizorításáról a szovjet érában külön gondoskodtak. Így, bár tanúi voltunk a tiszteletünkre leölt állat levágásának, illetve az éppen levágott állat (borjú) feldarabolásának, kijelenthetjük, hogy szakrális vonásaik nem voltak, s természetesen az isteneknek szóló ima, a felajánló szöveg is hiányzott. Bizonyos mozzanatokból azonban egykori meglétükre következtetni lehetett. Az állat megölését és feldolgozását láthatóan bejáratott rend szerint, pontos és körülírható módon végezték az erre alkalmas személyek. Ilyenek voltak a begyakorlott mozdulatok, a meghatározott módon való trancsírozás, az állat bizonyos testrészeinek félre tétele, a kiosztott szerepek. Ez jellemezte a lakoma részt is mind az ülésrendben, mind a cselekmények elvégzésében, a meghatározott módon elkészített ételekben, az ételek felvágásában vagy kézzel való osztásában (a terítésben, a három pirog egyszerre történő kereszt alakban vágása, a nyelv kézzel való tépésében, szétosztásában, a juh fejének kereszt alakú bevásásában, a fej, a nyelv, a lapocka, a nyak tálalásában, az ital fogyasztásában a halottaknak földre kiöntött itlérése, távozáskor a pocstnűj bokal és a hozzá járó falat kiosztása), a tósztt mondásában, a megszólalás sorrendjében. Láthatjuk, hogy a Nart-eposzban is szerepel a három lepény (pirog), az áldozati állat meghatározott csontjának (a vad bokacsontja) vagy a gabona résznek, illetve itlnak (barna sör) a felajánlása mint bizonyos isteneknek kijáró áldozati rész, csakúgy, mint az öregek meghatározó szerepe, a fiatalok segítsége az áldozati állat levágásakor, az asztalnál való kiszolgálás (a fiatal Szoszlan). A tamada elé tett három vagy két (páros számú) pirog egymáson elmozdítva (hogy lássák az istenek), ezek együttes felszeletelésének, majd kézzel való osztásának rítusa megmaradt. Mindenki ősi oszét szokásnak tartja, ismeri, de már nem hisz benne. Miller, V. leírásában is szerepel, s eredeti jelentésével is tisztában vagyunk. Uarziati, V. tanulmányában erről így ír: „Az oszétek fontos rituális étele a mai napig a gabonalisztból süttött, sajttal töltött három kerek pirog, és az áldozati állat – rendszerint bárány vagy borjú – néhány fontos része A hagyományos asztalon feltétlenül ott van a főtt fej, nyak, fark vagy lábak... A három pirog rituális folyamatba kapcsolva mitológiai környezetet teremtett: az eget, a földet, a föld alatti világot. Ez az ősi struktúra tükröződik a nagyszámú indoirán analógiában, és megőrződött az oszétalán eposzban és mitológiában is... A legidősebb által a szent patrónusokra mondott felköszöntő beszéd után a pirogot kereszt alakban vágják fel. Megkapjuk a hármas és négyes számot. A hetes szám a béke és harmónia ősi értelmezése. Ez a két tényező: a szellemi és testi szövetsége. A pirogot vágás közben tilos elmozdítani. A halotti

³⁷ Miller, V., 1992. 264-265.

asztalnál csak két pirog van. A mitikus gondolkodás feltételezte a halott lelkének és testének átvándorlását az alsó és felső világba.”³⁸

A fő étkezés mindig pontosan azonos időben, 4-5 óra között kezdődött. Ezt, míg Moszkvában voltunk csak praktikumnak, házi szokásnak tartottuk, és igyekeztünk a megadott időre hazamenni, hogy ne várokoztassuk meg házigazdáinkat. Ám Ordzsonikidzében kellett rájönnünk, hogy ez nem egészen ezért van. Ottani házigazdánk mindent elkövetett, hogy legkésőbb fél ötre már asztalnál üljünk valahol. Tehát az étkezés, lakoma időpontja is erősen kötött az oszéteknél.

4. *A lakoma az oszéteknél a régi szokások, hiedelmek gyűjtőhelye, őrzője, és egyben a hagyományok átadásának, a szóbeliség által fenntartott kultúra egyik legtükrözősebb társadalmi intézménye.*

Amint láttuk a lakoma szakrális jellege ugyan eltűnt, de rendje, formája, külsőségei megmaradtak, a régi mitikus és vallási vonatkozásai társadalmivá lényegültek át, és ma nem egy világgép kifejezői, hanem az oszét identitás tudat kifejeződései. Voltaképpen mindegy volt számukra – ezt így észleltük –, hogy isteneiket (pl. Uasztürdzsi vagy Szent György, Uacilla, Afszati), saját mitikus hőseiket (pl. Szoszlán, Batraz, Satana), az orosz-török háborúban vitézül halt hőseiket (pl. Batho), a félig oszétnek tartott Sztálint, vagy hősként tisztelt második világháborús lovas tábornokukat, Pliev marsallt ünneplik, éltetik, beszélnek el hőstettüket.³⁹ *A mitikus alakok és környezet történetivé alakult át, a szakralitás belső ereje nemzeti büszkeséggé lett, s ezt a lakoma formája, lefolyása egész szerkezete változatlan formában, maradéktalanul közvetítette.* Ahogyan nem lehetett egykor a lakomán részt venni és helyesen viselkedni (még vendégként sem) a mítoszok, az istenek, a hősök tetteinek ismerete nélkül, ma ugyanígy nem lehet az oszét történelem ismerete hiányában helyesen cselekedni, illően viselkedni és felfogni a látottakat, megtapasztalt dolgokat. Magukat öskaukázusi népnek tekintik, akik több jövevény népet olvasztottak magukba, és ugyanolyan természetesen beszélnek a kabard kultúra máig fennmaradt és élő elemeiről, mint a szkíta, szarmata-alán örökségről, amely e népek beolvastásával lett sajátjukká; illetve a mezopotámiai, ógörög, öskeresztény kultúra asszimilált örökségéről. Feltehetőleg a mai lakomák felvetett témáihoz hasonlóan (háború, béke, a kaukázusi orosz-oszét, orosz-török háborúk, a Hitler elleni harc) beszéltek egykor Nagy Sándorról, Dzsingisz kánról, Timur Lenkről és másokról.

A lakoma rendjét, a szertartásos cselekmények módját, értelmét, a hozzá kapcsolódó mindenféle tennivalót a lakomán már megjelenő, annak egy részén ott lévő suhanc korú gyermekek megfigyelik, majd belenőve, a koruknak megfelelő cselekményeket eltanulva pontosan elsajátítják. A náluk idősebbek mindent

³⁸ Uarziati, V., 1988. 11-12.

³⁹ Kaloev, B. A., 1971. 304-309. – A hősi énekekről írja, hogy azok ugyanígy keletkeztek a Nagy Honvédő Háború hőseiről, mint korábban a harcokban kitűnt oszét hősookról.

megmagyaráznak nekik, figyelik, tanítgatják őket, de ugyanígy viszonyulnak az asztalnál ülő idősebbekhez azok, akik olyan korúak, hogy felszolgáljanak nekik. Láthattuk, hogy bármit mondtak az idősebbek, különösen pedig a tóosztokat, igen nagy figyelemmel hallgatták és pontosan megjegyezték.⁴⁰ Bennünket, akik nem ismertük a szokásokat a mellettünk ülők állandóan tanítgattak, szóltak, ha nem jól csináltunk valamit, sőt megjegyezték, hogy büntetést kapunk (Straf tü palucsáes!). Persze nem kaptunk, de feltesszük, hogy a közülük való vétkes kapott volna. Igazi belenevelés ez a hagyományokba. Külön elmesélték azt, hogy csak arra való, szellemileg, testileg érett fiatalok jelenhetnek meg a közösség előtt, s mekkora megtiszteltetés fiatalon a kiválasztottak közé kerülni.

Ez azonban még csak a szokás menetének elsajátítása. Az ott elhangzott szövegek meghallgatása (nyilván ugyanarról a témáról lakomák során hallhatnak mindig más-más felnőtől beszédet), megjegyzése, majd később, ha arra érettek, ennek szabad előadása jól megformált világos mondatokban, a gondolatok szép kifejtése egy életre beléjük neveli az ősök tiszteletét, viselt dolgait, az általuk képviselt erkölcsiséget, a legfőbb erényeket. A különböző alkalmakkor rendezett lakomák (szentek ünnepe, események megünneplése, a bármilyen jellegű közösségi akciók elindítása, sikeres befejezése, közösségi és családi események megünneplése) alkalmat adnak a velük kapcsolatos gondolatok felvetésére, józan és megfontolt határozatok kiérlelésére. A közösségen belül az öregek tapasztaltsága fék a hirtelen és elhamarkodott döntéseken, cselekményeken, de vezető szerepük nem zárja ki azt, hogy a fiatalok ne érvényesítsék elképzeléseiket, felvetéseiket ne vitatná meg. Ez a kötött rendű lakoma, mint intézmény alkalmas arra, hogy szájhagyomány útján a legtökéletesebben tovább örökítsék a közösség eddig felhalmozott szellemi kincseit. Ezért mondható el, hogy: *Az oszét asztal felér egy akadémiával.*

⁴⁰ Jegyzetfüzetemben és a magnószalagon ezt így rögzítettem a helyszínen: „amikor az öreg szövegelt (oszétul, amit nem értettünk) vagy bárki más az a kisgyerek úgy figyelt, hogy majd kiesett a szeme, öt centivel előrébb volt, mint a pofája.” „A másik a száját is eltátotta, úgy figyelt mikor beszéltek.” „emiatt szinte nem merem neki szólni, hogy hozza ide a táskámat, csak amikor nem volt semi funkciója vagy nem beszéltek.” Nyilvánvaló, hogy feltűnő lehetett ez a nagy figyelem.

IRODALOM

- Albek, L.
1984 Szkala, Szoszlana u Tamarü. Moszkva
- Bagi Gábor
1989 Issza Alekszandrovics Plijev. Múzeumi Levelek 61-62.: Írások az oszét kultúráról. (szerk. Gulyás K.–T. Bereczki I.–Szabó I.) 61-62.) Szolnok
- Blcev, M.M.
1987 Priszoezgyihényie Szevernoj Oszétii k Rosszii. 186-204. in: Isztorijá Szeverno-Oszetinszkój AszSzR. C drevnyejsih bremen do hasih dnejej. I., Moszkva
- Blcev, M. M – Tmenov, V.H. – Cibirov, G.H. – Totoev, F. V.
1987 Kultúra Szevernoj Oszétii v XVIII. v. 205-218. in: ISzO, Moszkva
- Csibirova, L.A.
1981-1991
Periodicseszkaja peccat Kavkaza ob Oszetii i oszetinah. I-V. Chinvali
- Dumézil, G.
1986 Mítosz és eposz. Budapest
- Gulyás Éva, 2007
2007 Szent György-csoda Oszétiában 1992-ben. Jászszági Évkönyv 2007. (szerk. Pethő László) Jászberény
- Hérodotosz
1997 A görög-perzsa háború. (ford. Muraközi Gyula), Budapest
- Homérosz,
1993 Íliász - Odüsszeia. Homéroszi költemények (ford. Devecseri Gábor), Budapest
- Illyés Gyula
1986 Naplójegyzetek. I. 1962-1972. Budapest
- Kaloev, B. A.
1971 Oszetinü. Moszkva
- Kovács Béla
2007 A Nart-eposz (fordítás). Kéziratban, megjelenés előtt.
- Miller, V.
1992 Oszetinszkie etüdü.(Írásainak faksimile kiadása), Moszkva
- Mózer Zoltán
A hagyomány szövedéke, ha felfeslik valahol.
Kortárs. <http://www.kortarsoline.hu/0407/belso/htm>
- Platón
1983 A lakoma. in: Platon válogatott művei. (ford. Telegdi Zsigmond) 147-215.
Budapest
- Póczy Klára
1996 Apicius szakácskönyvéről. 9-19. in: Mecus Gavius Apicius: Szakácskönyv a római korból (szerk. Orlovsky Géza). Budapest

Póczy Klára – Kurucz Katalin

1996 A szakácskönyv használatához. 21-32. in: Mecus Gavius Apicius: Szakácskönyv a római korból (szerk. Orlovsky Géza). Budapest

Szabó István

1988 A sör és elkészítésének oszét módja. in: ML. 61-62. 129-134.

1992 Történetek az oszét nemzeti eposzból, a „Nart-legendák”-ból. In: Zounok. A Jász-Nagykun – Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 7. (szerk. Botka János). 193-216. Szolnok

1996 Oszét fiújátékok. in: Tradicionális sportok, népi játékok (szerk. Siklódi Csilla) 79-92. A Sportmúzeum Kincsei 2. kötet, Budapest

Szabó István – Szabó László

1989 Oszét földön. ML. 61-62. 9-38.

Szabó László

2001 Tradíció és ideológia az oszéteknél. Jászkunság XLVII. 1-2. sz. 7-16.

Egy jellegzetes jászsági étel kaukázusi gyökereiről. Dzükka és vajalja. in: Redemptio. Jászberény

Totoev, F.V.

1987 Szeméjnüj i obsesztvennüj büt, peligijá oszetini v XVIII- pervoj palavine XIX.v. 240-260. in: ISZO, Moszkva

Uarziati, V.

1988 Hagyományos asztalka (fyng) az alán-oszét mitológiában. in: A Jászkunság Kutatása 1988. (szerk. Szabó László). 10-13., Szolnok

1990 Kultúra Oszetin: cvjazi sz narodnami Kavkaza, Ordzsonikidze

Knorné Csányi Zsuzsanna

KÖNYVRITKASÁGOK A KEZDETEKBŐL

„Ami jót örököltünk őseinktől, azt tartsuk meg.”

Dittes

Az 1917-ben létrehozott állami tanítóképző-intézet indítását a szükséges engedélyeken túl, számos adomány is elősegítette. Mint ahogyan azt már korábbi forrásokból is tudjuk, a berendezési tárgyakat, tanulóasztalokat, székeket, a kollégium bútorait az országban már korábban működő tanítóképzők ajánlották fel az induló berényi tanítóképzőnek.

Nem volt ez másképpen az oktatáshoz, tanításhoz szükséges könyvekkel sem.

Az így létrehozott könyvgyűjteményről nem maradt fenn leltár, de szerencsére megmaradtak a könyvek, s az eredeti tulajdonbélyegzőkből következtetni lehet, mely intézményekből kerültek a könyvek a jászberényi intézeti könyvtárba.

Az alapítás utáni években a következő intézmények adományaiból gyarapodott az állomány: Állami Tanítóképző Intézet (Csáktornya), Csurgoi Magyar Kir. Áll. Tanító Képezde, Római Kat. Tanítóképző (Szeged), Áll. Tanítóképző (Léva), Kolozsvári Magyar Kir. Áll. Tanítóképző, Soproni Katholikus Főgimnázium, Egri Érseki Római Kat. Tanítóképző-intézet.

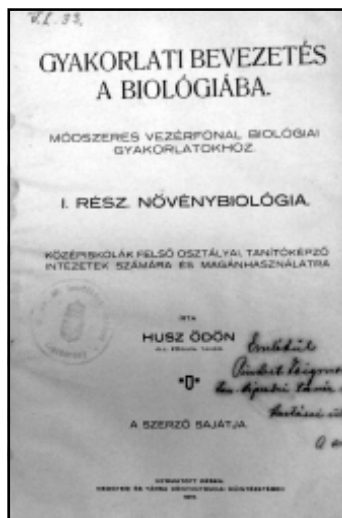
Szép számmal vannak olyan könyvek is az állományban, amelyek az OSZK főlőspéldány elosztásában jutottak el hozzánk.

A legrégebbi kiadású egy 1802-ben német nyelven íródott természettudományi kézikönyv 56 színes táblával.

Feltehetően magánadományként kerültek a könyvtárba a XX. sz. első éveiben megjelent jelentős számú pszichológiai, természettudományi és történeti művek.

Zömében egy példányosak, csak ritkán fordul elő többedik példány. Néhány könyv esetében – a kor szokásai szerint – hiányzik a kiadási évszám. Ezen művek beazonosítása további kutatómunkát kíván.

Az állomány tételes ellenőrzése során megállapítható, hogy az 1900 előtt kiadott művek száma 120 db, amelyből 11 db idegen nyelven íródott. Ezek tartalmi megoszlását vizsgálva

1. ábra Az egykori tanképezdei igazgatónak ajánlva